

צבי הורוביץ

בן לציפקה וסלק. נולד בקיבוץ מסילות — 16.4.1948.
התחנך בחברת הילדים וסיים את חוק לימודיו במוסד
החינוכי "גלבע" ב־1967.
בשנת 67—1968 היה מדריך בקן השומר-הצעיר בבית-שאן.
באוגוסט 1968 התגייס לחיל-האוויר וסיים את קורס הטיס
כחניך מצטיין.
שירת בטייסת קרבית. במשך שירותו היה גם מדריך בבית-
הספר לטיס.
תוך כדי השירות הצבאי — עומד בבחינות בגרות.
עם סיומו את השירות התחיל ללמוד — בשנת 1972 —
במחלקה לפיסיקה, באוניברסיטה תל-אביב. למד תוך מאבק
עקשני ועובד בכל שעה פנויה לקיומו.
נפל במלחמת יום הכיפורים, בקרב אווירי ברמת הגולן,
ב־7.10.1973 — י"א תשרי תשל"ד.

צ ב י , נולדת במלחמת תש"ח.
נסעתי ללדת לפני בוא המועד, כשאר נשות העמק
בימים ההם.
החשש, פן יופגז הכביש מן הכפר זרעין, כפי שקרה
לא אחת.
היה זה בימי "קרבות משמר העמק".
עם דימדומים היינו יורדות לשער לראות, כיצד מביאים
את הנפגעים.
משעות הבוקר ראינו עשן מתאבד, שמענו התפוצצויות,
ועם ערב נראה עמוד האש.
את כל זה ספגת טרם ראית את אור השמש.
הביתה מביתהחולים חזרנו במשוריין, ומייד עשית
הכרה עם המקלט.
כך נפתח דף חייך, ובאש סויים ...

16.4.68

שלום רב לך, צבי היקר!

עין בתאריך והזכר, היום מלאו לך עשרים שנה.
וכששומעים היום ברדיו את המדור "לפני עשרים
שנה" ... ואין שמים לב לשם המדור, הרי נראה שדבר לא
נשתנה. הפגזות והפצצות (וברגע זה שושנה פתחה את הדלת
ושומעים התפוצצויות בסביבה), והשוני הוא רק בעוצמה
ובשכלול כלי-ההרג.

אבל אז קיווינו והאמנו, שימים אלה לא יחזרו.
(... וברגע זה שומעים את זימזום ההליקופטר המופיע
מיד עם הגיע קולות ההתפוצצויות).

ובכן, ישבתי לכתוב לך וידעתי, מה בדיוק רוצה אני
לכתוב, ובנתיים הכל חלף, ושוב אותה עמידה בחוץ והק-
שבה, ואנו "האסטרטגים" החובבים קבענו כבר את הכיוון
— גשר, בית יוסף...

ואז, בימים ההם ... בית-שאן עודנה ערבית עוינת,
והכביש לבית-החולים בשליטתם של יושבי זרעין הערבים,
כן, את ריח המלחמה ספגת עוד טרם יצאת לאוויר
עולם. והיום נראה שאין לדבר סוף וודאי לא סיום קרוב.
ואין ברירה, הרבה אורך-רוח, אומץ והכרה דרושים, כדי
להמשיך ולהאמין ...

צ ב י !

את יום הולדתך ה-26 — עם 26 שנות המדינה — ציינו בבית הקברות.

צבי הייתכן, שאתה אינך עוד ? שאתה אינך חושב ? שאין תשובה בפיך לכל המתרחש... ? האם אוכל לספר לך, להביא לידיעתך את כל מה שעובר עלינו ?

לעתים נדמה לי — למה לצער אותך ? הרי כל פגיעה בנו היתה זו פגיעה גם בך.

הייתכן שלא תופיע יותר ? ומה עם כל התכניות ? כיצד תשכב בקברך ולא תקנת את הציונים ? ולא תפתור תרגילים עוד. האם בכלל ייתכן, שאינך קיים יותר ?

הרי לא הספקנו לדאוג לך. הבטחון שהשרית סביבך לא הוליד אף פעם ספק בהמשך דרכך. האווירונים האלה, את לבי הם חורשים עמוק, עמוק. המעטפות המגיעות עד היום "הטובים לטיס". ולמה, הטובים האלה הראשונים להרג, לאבדון.

צ ב י —

דלה שפתי, אפסית להביע אף רמז ממה שעובר עלי בימים ובלילות. האם אי-פעם תארת לך מה מקומך בחיינו הרי אף פעם לא היה פנאי לחשוב, לבדוק. והיום לילות ארוכים למכביר וכל פרט וכל שיחה חולפת וחוזרת אלפי פעמים.

צבי, הייתכן ?

ילדות

צבי בן שלוש בערך. במדרכה, בין בתי הילדים לחדר ההורים, מתגלגל לו יצור שמנמן, ובידו שקיק ובו פרי. השעה ארבע ורבע, צבי לא הגיע. אולם, אין דאגה. אני יוצאת לקראתו ויודעת, כי אפגוש בו. על אחד הדשאים בדרך לחדר ההורים יושבים, אם או אב, ומספרים סיפור לילדים. צבי, סר בנחת מן המדרכה, מתיישב על הדשא ואזנו קשובה.

צבי אינו אוהב חלב. הוא בריא ושמנמן, אולם אין לוותר על שתיית חלב. המקימה, כיצד היא מצליחה בדבר? רק על ידי סיפור. תוך כדו סיפור הוא מוכן ללגום כחצי ספל חלב... זה האמצעי היחיד.

צבי אוהב סיפורים. הוא בן ארבע. "פינת הילד" ברדיו שומע סיפור על טייס, אשר הציל חיי ילדה, הודות לתרופה שהביא ממרחקים. צבי מתרגש ועם הסיום אומר: "כאשר אהיה גדול, אהיה טייס".
כעבור מיספר ימים שואלים אותו לשם שעשוע "מה תהיה כאשר תגדל?". תשובתו היתה ברורה — טייס.
ניסינו להציע לו — אולי רופא, אולי מלח, אבל הוא בשלו — טייס.

מאז עמד על דעתו ידע בדיוק מה הוא רוצה. ילדי הגן, נוסעים לעפולה להצגה וביציאה מהאולם מאבד את המטפלות. צבי אינו מתבלבל, ניגש לשוטר ומבקש את עזרתו. בערב שאלתיו, איך זה קרה? והוא מספר:
"כשנגמרה ההצגה התחלנו לצאת מהאולם. כאשר הגעתי לדלת לא ראיתי מטפלת ואף לא ילד מהילדים שלנו. ברחוב ראיתי שוטר עם כובע של נחתום. ניגשתי אליו ואמרתי לו, שאני צבי ממסילות והלכתי לאיבוד. הוא הר- שיבני על ג'יפ, אמר לי לחכות לו, כי הולך לטלפן, ולעכב את האוטובוס. כשחזר הוא הסיע אותי ל"אגד" ומסר אותי לידי המטפלות". ולשאלתי, האם בכה, ענה — "לא למה? היה לי רק קצת עצוב".

היתה לנו תמיד שפה משותפת. צבי בגן, קצת לא מס- תדר. מרביץ לילדים. פתאום נשברת שמשה, ואני מציע לו: "צבי, כשיהיה לך עצוב בבית הילדים, תבוא אלי למוסך". הוא מקבל את הצעתי וכשהופיע במוסך ידעתי שקרה כבר משהו, אבל לא שאלתיו. נתתי לו ברגים עם אומים שיבריג, ולאחר שישב פרק זמן, רחצנו ידיים וליוויתיו לבית הילדים, והכל עבר בשלום.

צבי בן עשר.

באחד מימי החופש אני יוצאת אתו בבוקר מרמת-גן לירושלים. ירושלים-החצויה. מגיעים לשער מנדלבויס. אנו מטיילים בעיר, מבקרים במוסדות שונים, רואים מתצפית שעל מלון מלך דוד את העיר העתיקה. המוסדות הלאומיים. הוא שואל, תוהה ואני משיבה. מבקרים ב"מאה שערים". בגינה קטנה אנו סועדים את הארוחה שנטלנו אתנו. צבי אינו מסופק. וכי זו ירושלים, המתוארת בספרים? הביקור האחרון ב"יד ושם", באוניברסיטה. זו ירושלים האחרת — הביקור רק מתחיל! 'ההתרשמות ב"יד ושם" — קשה לשערה, אי אפשר לתארה! התיחדות!
באוניברסיטה — אחרי סיורים קצרים בחוץ — מבקרים במחלקה לבוטניקה.
אנו עומדים על-יד ביתן שכולו זכוכית גדולה ועליה נושרות ומתגלגלות טיפות מים קרים. בשביל ילד — עולם דמיוני ממש. אני מסבירה לו. הצד הבוטני אינו מדבר ללבנו, אבל שאלה אחת בפיו: "גם חברי קיבוץ יכולים ללמוד פה?".

אני כדרכי בטוחה, כי גם לחבר קיבוץ זכות ללמוד ועונה לו ברוח זו. ניצוץ נדלק בעיניו לעצם הרעיון.

בכיתה ה'. בעקבות קריאת סיפור בכיתה אני מביאה לפי בקשתו כרך א' מכתבי שלום-עליכם. צבי מתלהב וקורא כרך אחר כרך. בהנאה סיים חמישה כרכים. והתמונה הרגילה לעת ערב: צבי יושב ליד השולחן וקורא, ומדי פעם פורץ בצחוק קולני. ולעתים חוזר ומספר את הבדיחה ה"שלום-עליכמית" השנונה, שכה נהנה ממנה, ומן החכמה הצפונה בה.

בנתעוזה של פיקאסו.

באחד הימים — ביקר יחד עם הגוף הבוגר בתערוכה של פיקאסו, שנתקיימה בתל-אביב. גם אנו ביקרנו בתערוכה. ובשובו בדקנו את עצמנו. וכ: מובן, נהנינו מהתקופה הכחולה, מכל מה שהיה קרוב להבנתו וללבנו. אבל צבי ראה והרגיש הרבה יותר. היה נרגש מכל החדש והבלתי מובן לנו, וידע לציין את ההכנה לקראת התערוכה, שקבלו בשיעורים המיוחדים במוסד.

היה פתוח לקלוט ולהתרשם מכל ביטוי של רעיון מתקדם, אם זה באמנות הפלסטית, בקריאה ובשיחה.

במוסד החינוכי — מציעים לו ללמוד הומניסטיקה, על אף שהוא מתעניין יותר בלימודים הריאליים. קסם לו עולם המיספרים, מזע החלל על כל החידושים וההמצאות הצפויות בו ובעיקרו, הפיסיקה לרווחתו של האדם.

אולם ערכי אנוש קרובים היו ללבו לא פחות. בספרייתו הקטנה מצאנו את הספרים שרכש:

"שחרות" למרכס,

"מנוס מחופש" לאריק פרום,

"עוני, מופרעות, פרימיטיביות" לפרנקשטיין.

עם סיום המוסד הוא מזמין — לקסיקון המדעים המדויקים.

נעורים

השאיפה להרקיע שחקים מפעמת בו מן הילדות הצעירה. בגיל צעיר מאוד, עוסק צבי בבניית טיסנים. הוא מפענח תרשימים, ובתבונת כפיו מגיע להישגים, אולם הטיסן המתרומם בעזרת הרוח — נופל מהר ארצה; ושוב אינו מספק...

ואז בא עידן הטיסן בעל המנוע. שעות רבות, רבות מאוד הקדיש לכך צבי. שעות של יצירה, אכזבות ושמחות. אולם כל זה אינו פוגע אף במשהו בהתמסרותו לקריאה, לעיון וללימודים. וכל כשלונו גורר אחריו בדיקה מחודשת ובמקור. לעזרתו באה החוברת "הטכנאי הצעיר". הוא איטי למדי, אבל מספיק הכל. ולפי סיפורו: בסיום קורס להטסת טיסנים, פונה אליו המדריך ואומר לו — "היית מועמד להיות החניך המצטיין שבקורס, אולם הפריע לך שלא הספקת לענות על כל השאלות במיבחן".

כן, מיבחנים שהיו בנויים על הספק, הכשילוהו לא אחת. לא ידע את סוד ההספק על חשבון החשיבה היסודית, הבדיקה מחדש, הפתרון המקורי.

לא אחת פקפקו כיצד צבי, המגיב לאט, חושב ושוקל, יתאים לטיס, לתגובות מהירות וכו' תכונתו זו לא היתה בעוכריו, אדרבא! הדרך שבחר בה, כאילו נוצרה למענו. שאיפתו למחקר היתה טבועה בנפשו הצעירה והרצינית כאחת.

בשנות השישים, צבי בן שתיים-עשרה.
סלק נסע לבקר את המשפחה בחוץ-לארץ. שושנה כבת
חמש מתגעגעת ומתמרדת. צבי לצידה לוקח אותה לבריכה,
מספר לה סיפור, משוחח אתה. רק צבי מצליח להרגיעה.
הקשר למשפחה, האחריות, הנכונות לעזור...

לקראת אחד מימי ההולדת שאלנו אותו: "מה המתנה
שהיית רוצה לקבל מאיתנו?". ותשובתו היתה: "חתימה
על חוברת "מדע" של מכון וייצמן".
היכולה להיות שמחה גדולה מזו להורים?

חברים מספרים על צבי

הוא בא ביום שישי. הזמנו אותו לחדר. הוא נראה טוב. והיה לו מצב רוח מצויין. הוא סיפר, שסוף־סוף אחרי מאמצים רבים, גמר את הבחינה האחרונה בבגרות, וזה היה בספרות. זו היתה פגישתי האחרונה עם צבי, וכך הוא חרות בזכרוני — מצב רוח טוב, שמח, אופטימי מאד לגבי המשך שלו בלימודים, בטוח בעצמו ובהישגים.

צבי היה בעיני החניכים שלו דמות נערצת. הם היו באים אליו ומוצאים הרבה עניין בפגישה אף־על־פי שהיה אדם שקשה היה להתחבר אתו. הוא היה מתכנן פעולות, שהחניכים מצאו בהן עניין רב. הודות לכך הם באו, כי הקשר לתנועה היה רופף מאד. הם באו לתנועה יותר בגלל צבי והאישיות שלו, מאשר מתוך רצון להתחנך דווקא ב"השומר הצעיר".

במוסד החינוכי היה צבי טיפוס די סגור. אבל במרוצת השנים השתנה ונפתח. העובדה, שגמר כחניך מצטיין בקורס־טיס, אומר משהו. זה היה לא בגלל הציונים הטובים בלימודים, אלא יותר מבחינה חברתית. במשך 5—6 השנים שחיה בצבא התרחק במקצת מאתנו, אבל נפתח בכיוונים אחרים.

עם סיום השרות נרשם לאוניברסיטה. בהתחלה היה קשה מאד. לרגעים היה במצב נואש. אבל עשה מאמצים רבים. וכשצבי היה מחליט לעשות משהו ולבצע — הוא היה מסוגל להשיג את זה, ושיתוף העולם. בדיוק כמו בקורס הטיס. כולם ידעו, שהוא בחור פיקח מאד, בעל שכל חריף, אבל משום־מה לא האמינו הרבה אנשים שהוא יגמור את הקורס. דברים חשובים: כוח־התמדה וראש חריף. עובדה היא שהוא הפתיע את כולם וגמר את הקורס כ"חניך מצטיין".

באופן כללי, היה טיפוס סגור עם רצון חזק מאד. ידע, מה שהוא רוצה. בכל דבר שהתחיל חתר אל הסיום. לא קרה שישאיר דבר מבלי לסיימו. הוא היה נוהג להציב לעצמו מטרה — ולאחר מכן עושה את כל המאמצים להשיגה. כך היה בכל השטחים — אם כמדריך בתנועה, ואם זה כאתגר בלימודים, ואתגרים אחרים בבית הספר, בעבודה או במקור־מות אחרים.

אני זוכר, בשנים שלפני התגייסותינו לצבא, גרתי עם צבי בחדר אחד. אני עבדתי אז בפלחה, שהיה נחשב לענף מכובד במשק. גם הוא רצה לעבוד בענף זה. הוא דיבר על כך עם רכז הפלחה, ולאחר מכן הצטרף גם הוא אל עובדי הפלחה. כשצבי נכנס לעבודה בענף הפלחה ראה בכך אתגר רציני והיה מרוצה מאד מהעבודה. היו לו פה ושם קשיים בתחום הטכני — מבחינת היכולת של טיפול בכלי או כח־סבל לחרוש משמרת בטרקטור בחום הקיץ. הוא ידע את הדברים יותר מבחינה עיונית. הוא הירבה להציע הצעות ולשפר דברים, שניתן היה לשפרם. זה היה טבעי ומתאים לו. אם נתקל בדבר, שלא מצא חן בעיניו, היה מעיר על כך ישר ובלי בעיות. אפילו אם זה היה חבר טוב שלו, או איש מבוגר ממנו, מחנך שלו או מפקד בצבא. הוא לא התבייש להגיד זאת. מבלי לגלגל בלשון. ובכך רכש לעצמו הערכה ויחס של כבוד.

כשהשתרש בענף, היה מוכן לצאת לעבודה בכל יום, ללא חשבון של שעות, בשבתות, בחגים — בלי שום בעיות, אפילו שזה היה לו קשה מבחינה פיזית.

כמוכן, כל עבודתו עמדה בצילו של חיל-האוויר ומטור-סיס, עולם שהוא חי בו מגיל צעיר ממש. כשגמר את הקורס בהצטיינות, ידעו החבר'ה כולם בדיוק מיהו. זה היה ממש כמו מוסר-השכל כזה, למה שהוא מסוגל, וכמו שאומרים — מים שקטים תודרים עמוק. הוא לא הירבה לדבר. הוא היה מבצע זאת על הצד הטוב ביותר. ברגע שצבי נהיה טייס הלכו היחסים בינינו ונתהדקו. כשהייתי רואה את צבי היה כאילו ראיתי את חיל-האוויר; כשהייתי רואה מטוס באוויר, זה היה מעורר בי את האסור-ציאציה של צבי.

נזכר אני באותו שיעור בכיתה ה', כאשר ישבנו ובאוויר היו שני מטוסים. חמדתי לצון ושרקתי חלש, כאילו זו שריקת המטוסים, הסתכלתי עליו והתגובה לא איחרה לבוא: "שמע, שמע איך הם שורקים" — אמר.

ככל שהתבגר העמיק את שטחי התעניינותו במטוסים עד שלפני הצבא השלים טיסת סולו בדאון בגדנע-אוויר. כאשר הלך לקורס טיס היו שאמרו שהוא טייס לא יהיה. אבל צבי חשב אחרת, כי הוא היה צבי! בסוף הקורס הביא כבוד רב להוריו ולקיבוץ, כשסיים כחניך מצטיין. כזה היה צבי — אדם המסוגל להתמודד עם הכל בעזרת הסבלנות, הודות לריכוזו שלו ומוחו החריף. הוא היה רחוק מלהתרגש מדעת-הקהל. ולא פעם לעג לדברים שלא מצאו חן בעיניו.

אני יכול לספר על עוד תכונה שלו, שנראתה לי גם-כן מאד מיוחדת. כשהיינו במוסד, אני והוא היינו כמו יום ולילה — מבחינת המנטליות, מבחינת היכולת, גם מבחינת ההתנהגות — מכל הבחינות הוא היה נראה לי תמיד כילד החכם והטוב, ואני הייתי הרשע והשובב. אף-על-פי שגרנו בחדר אחד, גם במוסד וגם בקיבוץ, בלטו הניגודים בינינו. מצד אחד היינו מבלים יחד בחדר בשבתות, ערבים ולילות, מדברים על כל מיני דברים, רוקמים חוויות משותפות; ומצד שני — הוא כפעיל בוועדת החברה של המוסד היה מחליט החלטות, שלא פעם היו פוגעות בו. הוא התייחס לענין ללא משוא-פנים ובישור.

הזכירו פה תכונות שלו. קודם-כל, היה לו רצון חזק. היה ידוע, שאת אשר הוא מתחיל, הוא גומר. וזה בתוספת של כשרון.

עוד בגיל 6, כשהייתי אתו בחדר בגן, — אני זוכרת לילה אחד, שהוא אמר: "אני אהיה גדול — אני אהיה טייס". כמוכן, שאני אמרתי: "אני אהיה גדולה — אני אהיה טייסת". אבל צבי אמר את זה והוא התכוון לזה. זה מאפיין אותו. הוא ידע, מה הוא הולך לעשות בחיים. עם הרבה אמביציה וכשרון, שהישפיעו על מה שהוא עשה.

בתקופת הצבא הייתי בבאר-שבע, קרוב לבסיס שלו. הרבה פעמים בערבים היה בא אלינו, התיידד עם בנות שגרו אתי בחדר. עקבתי אחריו, איך הוא בטיס. גם אני לא האמנתי שהוא יגמור.

פגשתי אותו ביום האחרון של הקורס. כיוון שהכרתי כמה מהחבר'ה שלו, הרשתי לעצמי לשאול, מי יהיה החניך המצטיין, הוא אמר לי באדישות כזאת: "אני". רציתי להתנפל עליו. אבל האדישות שלו עצרה בעדי. כל כך נשאר קר. כאילו אומר: "אז מה, אם זה אני? אז כבר לא גבורה גדולה". זה נחרת לי בזכרון.

יש לי הרגשה, שצבי הלך לטיס לא בגלל אותה המטרה שבגללה הרבה חבר'ה הולכים לטיס; בגלל זה שהטיס הוא חיל קורץ, שיש בו איזה זוהר מסוים, שהטייסים הם הטובים, המצטיינים. וכך זה הצטיר בעיני, כשהייתי בצבא, וגם בגיל הטיפש-עשרה. אני חושבת, שצבי לא הלך לטיס בגלל שחיפש חיים זוהרים ובכדי להיות פייטר בחיל מצטין. כשהוא הלך והצליח, ידעתי שהוא פשוט השקיע הרבה מחשבה במה שקורה במטוס, בזמן הטיסה וכל מה שמסביב לטיסה. אני חושבת שזה אחד הדברים שמשך אותו לטיס. גם בתקופת הנעורים הוא עסק בטיסנאות, ובנית טיסנים וכל מה שסרוך בצד הטכני. איך לבנות ואיך לעשות שיעוף ולא יפול, ויהיה שווי-משקל.

כשעזב את הטיס, קשה היה להאמין שעשה זאת באמת, חשבתי שחיי הטייס וכל ההטבות שנותנים לטייסים והאפשרויות יקרצו לו, שהוא כבר נכנס לחברה הזאת. ובכל-זאת, זה לא קרץ לו. הוא החליט, שגמר את התקופה, שבה העניין בטיסה היה לו טוב, אבל עכשיו הוא פונה לדרכו. היתה לו תכנית. תכנית ברורה מאד, והוא הלך וביצע אותה בעקביות.

דבר מוזר, אולי היתה הידידות עם תיאודור. אם הוא מצא אדם קרוב לו, וזה היה מעניין, היה מוכן... ממש כמו אח קרוב לו. זה היה מוזר ולא-מוזר — הידידות בין אדם מאד מבוגר, מבוגר ממנו אולי בכפול שנים... הוא ידע לשמור על קשרי ידידות — הוא טיפח אותם. אדם הרוצה לשמור על קשר עם ידידים צריך לדעת איך לטפח את הקשר הזה. הוא היה נוסע ומבקר. שהיה מגיע לששי-שבת, היה נעלם ביום שישי. איפה הוא? נסע לבית-אלפא לפגוש את תיאודור. לפעמים היה מספר, שהוא נוסע לשדה-יואב לבקר את דודי. גם לראובן וחנה הוא היה בא הרבה, כי הוא הרגיש שם טוב, והקשר כנראה היה יקר לו. הוא היה שומר עליו בנאמנות.

לא גדלתי במסילות, ולמעשה כל ההיכרות שלי עם צבי היתה בזמן המוסד, בזמן הלימודים — והרבה מאד על בסיס של לימודים, התרשמתי מאד מהאדם הזה, מזה שהיה מתוכנן. היו לו הרבה מאד דברים שאהב לעסוק בהם — ודברים שונים, כמו מוזיקה, הדרכה, לימודים. ולכל הדברים האלה מצא זמן ומצא בהם עניין. בתחום הלימודים נוצרו בינינו קשרים עמוקים. הזכירי, שצבי לא היה כל-כך מבריק בבית הספר. קשה מאד להעריך דברים כאלה. עד-כמה שאני הכרתי אותו במוסד — היה מבריק בצורה ממש בלתי-רגילה. למעשה עבדנו אז על דברים שהיו, לאחר שנתיים של לימודים באוניברסיטה בכלל לא הגעתי עוד לרמתם. אני רוצה להגיע אליהם, והם עדיין רחוקים ממני. בשיחות בינינו, הגענו אל נושאים ה-עומדים ברומן-של-עולם והיינו מנתחים דברים שלא כל-כך כתובים בספרים.

הזכירו פה, שהיה לו קשה באוניברסיטה. אני יודע מדוע. מה שדורשים באוניברסיטה זה לא כל-כך השכל, כמו דברים מסויימים של מיבחינים, דברים שלבחרו בן קיבוץ אשר למד לחשוב, קשה להשתלב בהם. דוקא נראה לי שהוא היה גומר בהצטיינות. איני יודע מה היה יוצא מבחינת הציונים, אבל אני חושב, שהיה מוסיף ללמוד והיה מצליח.

תקופה מסוימת גרתי בשכנות לחדרו של צבי. אני זר כרת, שבתקופת הצבא, כשהייתי מגיעה לחדר לא תמיד היה צבי נכנס להגיד "שלום", אבל היה סימן ברור לפיו הייתי יודעת מתי הוא הגיע — היו לו שני תקליטים, שאהב אותם מאד. זה היה התקליט של "הפרברים" והשני היה של באך, עם פסנתר אורגני. כאשר היה נכנס, עוד לפני שהיה מסיר את הכובע, ובטרם החליף את המדים, היה שם את התקליט: הפרברים או השני, זה של באך. כך היה מנגן כל יום השני ושבת. 20—30 פעם. במקרה, למזלו, גם אני אהבתי את השירים האלה — הפרברים והמוזיקה של באך, ולא התנגדתי שהוא ישמיע את זה הרבה פעמים. אני זוכרת, שזה היה ממש הסימן שצבי הגיע הביתה. הוא היה יושב ומקשיב ולא נמאס לו. ממש ראיתי, שמגיע לספירות אחרות, כשהוא שומע את המוזיקה הזאת.

היתה תקופה של טיולים. נסענו לחרמון, נסענו לירושלים. זו היתה תקופה שהוא היה אחד מאיתנו. כי במוסד הוא היה די בצד, כאילו הסתכל עלינו קצת מלמעלה. אבל זה לא היה ככה. הוא לא הסתכל מלמעלה. פשוט, היה לו עניין בדברים שלו. פשוט, כשהוא לא מצא עניין במשהו — היה מזיז את עצמו הצדה. "אני לא מפריע לאנשים. אני לא מביע דעה שתהרוס איזו פעילות." פשוט, לא הפריע, לא השתתף. הוא היה הולך לעיסוקים שלו: קריאת ספרים או שעורי-בית או פעילות אחרת.

כשהוא קצת התבגר התגלתה אצלו עוד תכונה — תחושה אסתטית. דבר שבכלל לא ידעתי עליו. כשנכנסתי אליו לחדר ראיתי שסידר לו חדר יפה. לא האמנתי בכלל, שלצבי יש בראש דבר כזה כמו אסתטיקה, היתה לו תחושה ליופי ולטבע. דברים שבצעריות בכלל לא ידעתי עליהם.

היה לו כושר ביטוי. אני יודעת, שלפעמים הוא די השתעמם בלימודים ובקושי אפילו עשה שעורי-בית. אבל על מה שלא דיברו — הוא התבטא תמיד. ותמיד במין שכל, במין הגיון מוחץ, — בלי לתכנן מראש, בלי לחשוב על ה-נושא הזה יום קודם.

הזכרתי, שידע לפצל את עצמו לכל מיני דברים שעניינו אותנו, אבל בצורה מתוכננת. אהב את הטיס עוד בהיותו במוסד, והוא החליט ללכת לזה, אבל בסיכומו של-דבר הוא ראה בלימודים דבר הרבה יותר חשוב ולכן הוא יכול היה פשוט להפסיק בבתי-אחת, ברגע שהחליט כי הגיע הזמן ל- התמסר לדבר אחר.

היה לי צר מאד, לאחר כליכך הרבה שנים גוועו ה- פגישות בינינו. בשנה הראשונה של הצבא היינו נפגשים כל החבר'ה, ואחרי כן זה גווע.

ראיתי אותו פחות, בסוף ספטמבר האחרון כתבתי אליו מכתב, שאני רוצה שנתחיל שוב להתקשר על הבסיס הזה ולעזוב קצת את הבעיות שבהן מתעסקים באוניברסי- טאות. שבוע לאחר שכתבתי את המכתב (בדיוק הגעתי ה- ביתה; גמרתי אז ללמוד) התחילה המלחמה, ואחרי שלשה שבועות קבלתי את הידיעה על נפילתו של צבי. חשבתני, שאני עומד על סף תקופה חדשה של ידידות יפה בינינו...

הזכירו עוד תכונה אחת — הוא היה משתתף בפעילו- יות שונות, לפעמים מנוגדות, אבל הוא היה תמיד שלם עם עצמו, והגיע למין אחדות הניגודים. אני הייתי רחוק מפעיי- לות חברתית, אבל קרוב אליו מבחינת לימודים. הייתי רחוק מהמתרחש בחברה, ואילו הוא סימל בעיני את החברה, עם הסטאטוס ועם החוקים שלה. הוא עמד מאחורי זה. הוא לא רק דיבר, אלא היה פעיל כמעט בכל שטח שלקחנו בו חלק במוסד והיה מקדיש לזה הרבה מזמנו, אבל תמיד עומד מאחורי העקרונות שלו, ואפילו זה עומד בניגוד למשהו ה- קשור בחברו הטוב.

מבחינה זאת הוא היה בהחלט איש החברה. אולי לא קרוב לכל אחד, אבל משתף עצמו בכל דבר ואירוע. אני מעריך כי לא במעט בגלל התכונות האלה בחרו בו כחניך מצטיין בקורס הטיס. נכון, היו תחומים בחייו שהיו סגור- רים. אבל בכל דבר שדרוש היה שיתוף, בדברים החשובים הוא היה משתתף ועוזר לפי מיטב יכולתו.

צבי סימל בעיני את הטיפוס של בן מחונך, למדן, בצד היותו הרפתקן — לפעמים ללא מזל. כבר במוסד החינוכי עמד במרכז שני שטחי חיים חשובים בחיינו. האחד — ה- למידה, שבה היה צבי כאילו חוד החנית, הסוחף אחריו את כולנו.

והשטח השני — האנושי, החברתי שבו סימל צבי את מצפון הקולקטיב, שליכד את הקבוצה החינוכית שלנו. שתי תכונות אלה התמזגו אצלו והיוו בעיני כמין סינתזה של שילוב לימודים ריאליים עם הומניזם חברתי.

עם סיום המוסד, התנדב להדריך בתנועה החינוכית, מתוך הרגשה כי הוא מסוגל להעניק מעצמו לזולת. צבי בחר דוקא בקן בעיתי כבית-שאן. אותנו לא הפתיעה העדפת ה- התמודדות עם בעיות אנושיות של נוער במצוקה על פני הת- מודדות אינטלקטואלית עם נוער טוב.

ערב התגיסותו לצבא העמיד לעצמו אתגר עצום — קורס טיס. לא הייתי בטוח, אם יצליח לעבור את הקורס הארוך והקשה בצה"ל. עקבנו אחריו לאורך כל הקורס, מעודדים מהתקדמותו לקראת הסיום. תמיד אמר שהכל יהיה בסדר... והיום הנכסף הגיע.

זוכר אני, שנסענו לטכס הסיום. מה גדולה היתה הפי- תענתו לראותו צועד בראש המחלקה ומסיים את הקורס כחניך מצטיין. היום היה סגריר אבל הכל מסביב היה חגיגי. נדמה לי, שאנחנו התרגשנו יותר ממנו, לו זה נראה טבעי ופשוט... לעולם לא אשכח את הרגעים האלה...

הזכירו שלצבי לא היה חוש טכני מפותח. יכול להיות, שבנגרות או מסגרות לא זכו העבודות שלו בתצוגה בסוף השנה. אבל כשהיה צריך לבנות אופנועים היה צבי משקיע בכך הרבה מחשבה וידע. היה מחשב את היחס בין הגלגל הגדול לגלגל הקטן, איזו מהירות זה יתן וכדומה. זה תמיד עזר לנו. היה מיעץ לנו מנין לקחת חלק זה או אחר, ואיך להרכיב. בסופו של דבר זה היה נוסע, והכל בזכותו, משום שצריך היה "בעסק" זה הרבה ידע. והידע היה לו.

צבי היה בבחינת "מספר ראשון" בכל הקשור בתחום האינטלקטואלי. תמיד היה בעל מוח ואינטלקט מבוגר מגיי-לו. בתקופה זו, כשרוב הצעירים בעולם אובדי-דרך ומחפשים עתידים, לא היו לצבי ספקות באשר לדרכו בחיים. החיים התנהלו אצלו בכל רצונו ורצינותו, ולא נסחף בהם כרבים אחרים. ראיתי בו אדם מצליח, מאורגן ומתוכנן. הוא היה במקצת סגור באופיו, אף השתנה לאחר שהיה בהדרכה תנועתית. הוא נפתח לאנשים יותר ויותר, למד להקשיב לאולת, התעניין במה שקורה אותם. היה מביא תשורה ומת-נה. ולו אפילו קטנה, לכל מיני שמחות.

התעניין מאד, מה הולך בענפי המשק, ובכלל בחיי ה-חברה. היה מאד קשור לקיבוץ. ידע לאבחן אנשים בצורה חדה וקולעת.

מעל לכל — ידע להנות מהומור טוב. והיה לו הרבה הומור, המהולה בטיפת ציניות. והכל ברוח טובה, ללא קנטרנות וללא סיפורי "רכילות".

צבי התגלה כטייס ומדריך מעולה, אבל מעולם לא התפאר בהישגיו. על אף הצלחתו בחיל וההפצרות של ה-ממונים עליו, סירב להמשיך בשירותו כטייס. הטרידו אותו שני דחפים. האחד — אי-השלמה עם היותו איש צבא, דבר הנוגד את אופיו, וכן הרצון האדיר ללמוד. תמיד קינאתי בו והייתי מלא הערצה לסבלנות, ש-היתה לו לקרוא ספרים ולהרחיב אופקים ודעת. הערכתי מאד את החלטתו לעזוב את הטיס בתום 5 שנות שרות, ולהתייצב מול אתגר לא פחות חשוב — הלימודים הגבוהים. השנה הראשונה היתה קשה במיוחד, באשר נוסף ללי-מודים הטרידו אותו גם בעיות פרנסה וקיום. אך הוא עמד בהצלחה בכל התחומים. הרצון להשיג את האתגר סחף אותו קדימה, ואילו ההצלחות לא סיחררו אותו מעולם. חי במעגלי חיים משלו. מופנם ונתון כל כולו לשטחים שבהם מצא עניין. כילד היתה לו תמיד חבילת "השמונצים" הכי מענינת.

לספר על צבי, זוהי משימה קשה. איך אפשר לשכנע מישהו, שכה הרבה תכונות נהדרות נתגלמו באדם צעיר אחד...? אדם שהספיק לעבור תקופת חיים שלמה בזמן מועט כזה. שעיסוקיו רב גוניים עד להדהים והכל באופן המוצלח ביותר, האם יאמין מישהו, שאין הדברים נכתבים מכיוון ש"לאחרמות — קדושים אמור?"

עם צבי נפגשתי לראשונה בכיתה ז', וליוויתי אותו מקרוב כשש שנים, תקופה שבה עיצב את עצמו כאדם בוגר ושלם. גרנו מרבית השנים יחדיו ושהינו שעות רבות ביממה איש עם רעהו. עתה כשאני מנסה להיזכר בדברים האופייניים לו, אינני יודע במה לבחור, את מה להעדיף, להדגיש או להמעיט, הכל עשה בשלמות כה טוב. אם ארצה לספר על הכל — יקצר המצע.

צבי היה רציני ושקול, אך לא נעדר משובת-חיים ועליצות. היה לו הכושר למתן ולהרגיע מחשבות, דיבורים או מעשים קיצוניים יתר על המידה, ולעשות כל דבר הגיוני, סביר ומאוזן. תכונה יוצאת דופן בחברה, שבה מעשי קונדס היו קרש-קפיצה הכרחי לחפצי מעמד כלשהו. היה ישר עד כדי קיצוניות. לגררו לדבר עבירה היתה משימה בלתי-אפשרית. עם זאת שומר סוד היה וחבר נאמן בעת צרה, סניגור לכל "עברייני" ומחליק הדורים מאין כמוהו.

צבי לא הצטיין בהברקות פתאומיות. הוא היה איטי משהו במחשבתו, בוחן דברים לעומקם ביסודיות ובסבלנות, כשהגיע למסקנה ולפתרון, היה זה הטוב והנכון ביותר בתנאים הנתונים. הצטיינותו בפיזיקה ומתמטיקה היתה שם דבר במוסד. מקצועות אלו היו בשבילו תחביב.

יום אחד, בשלב מאוחר יחסית, החליט שעליו לנגן באקורדיון, וכדרכו החליט וביצע. בשעות הקטנות של הלילה היה חוזר ומתרגל עצמו, חרף קינטוריהם ולגלוגם של קטני האמונה שבינינו, עד שהגיע לרמה סבירה של נגינה. באותה תקופה התחיל להדריך נוער בבית-שאן (בהשפעת תאודור איש בית-אלפא).

אם נביא בחשבון את עיסוקיו כתלמיד, מנגן וחבר ועדה כלשהי באופן קבוע, הרי יש לנו יממה של פעילות מלאה וגדושה. בחורות ורומנטיקה לא הרבו להטרידו, ראשית — מחוסר זמן — פשוטו כמשמעו. שנית כלשונו: "לליבי יש, פול טיים ג'וב ואין לי עודפי אנרגיה לדברים מהסוג הזה". עם זאת היה רגשני בתוך תוכו, וידע למצוא מסילות לליבותיהם של חבריו, וגם מעריצות לא חסרו לו. ליוויתי אותו מרחוק בהולכו לקורס הטיס. היינו נפגשים לעתים ומחדשים את קשרי הידידות בינינו. בשורת נפילתו הכתה בי בסערת המלחמה. מאז, בחפירות באסמעיליה ולאחר שחרורי מהצבא — שמור זכרו עמי כדבר היקר לי מכל.

צבי היה אדם במלוא מובן המלה.

בית-אלפא

צבי בלט בין חבריו בכוח רצונו, שלא נכנע ולא התפשר.
כאשר החליט להיות טייס, סיים את הקורס כחניך מצטיין.
החליט להתמסר למדע ולא סטה מדרכו זו, אלא
נרתם כולו, גייס את כל אפשרויותיו. הוא ידע למקד את
מחשבותיו, וכל חייו למטרה שנבחרה על ידו ולחזור
להצלחה.

צבי הצטיין בכוח הזכרון. הוא לא הרבה לרשום. הכל
נחרט בזכרונו ועמד לרשותו.
דמותו בטאה כוח, גם כוח פיזי. קצת רציני מדי היה
בגיל המוסד, מרוכז ותכליתי.
המדע היווה את תוכן חייו מגיל צעיר מאד. אולם לא
הסתפק בנוסחה המתמטית, בחוק המגדיר, אלא חיפש
הסבר לתופעה וחיפש את הקשר שבין התופעות.
כוחו וריכוזו הפנימי הקרינו כלפי חוץ והשפיעו על
סביבתו.

צבי היה גם הומניסט מחונן. שמעתי פעם הרצאה
מדינית שלו, שהשמיע בתור תלמיד י"א. מבחינת ריכוז
המחשבות, שליטה בנושא, הסגנון, היקף הידיעות והופעה
בכלל — יכול היה להופיע בהצלחה בפני כל ציבור של
מבוגרים.

יצחק קפלנסקי

..... הזכרונות שלי על צבי רבים. אך דוקא בשנים האחרונות - מאז סיום המוסד - מאוד התידדנו. הידידות בינינו נשאה אופי אינטלקטואלי, לא רגשי. אולי השותפות החיילית היא שיצרה אותה ידידות. כל פגישה היתה מתחילה בהחלפת דעות ורשמים מהנעשה בחיל ומסתיימת במין התמודדות רעיונית בקשת רחבה של נושאים: השלום, המדינה, הקיבוץ וכו'.

רק השבוע חשבתי כמה צבי היה שמח לראות שגולדה מאיר כבר אינה ראש ממשלה. הבעיות מסוג זה הטרידו אותו.

תמיד הטרידה אותו בעית הטילים המצריים, שצבי לחם בהם רבות. בתור איש מקצוע צבי היה אומר, שהחבריה בעצם יותר מפחדים מאלה שלנו מאשר מאלה של האוייב...

היתה בינינו מן הערכה הדדית. צבי נחשב בעיני כאינטלקטואל מזהיר. רציתי שיהיה לי הכושר האינטלקטואלי שהיה לו, כדי שאוכל להתמודד אתו, להחליף דעות כבין שווים. צבי היה משכמו ומעלה. לפעמים היה נדמה לי שהוא בעצם חושב תקופה אחת קדימה...

אפשר לשוחח על צבי ימים. זה לא נוח. מכיוון שמדברים על מישהו בעבר - סימן שהוא איננו. כן, אולי מוטב לשוחח אתו כאילו לא קרה דבר. לו יכלה האשליה הזאת להיות אמיתית.

תרבות וחינוך לתרבות

ניבנו — נובמבר 1964

כאשר אנו באים לדון בתרבות ואופיה במוסד — הבה נביט ונראה באופן כללי, למה אנו רוצים לחנך כאן ונסה להעביר את העקרונות הללו וליישם גם בשטח התרבותי. אנסה להגדיר בקצרה את שאיפות היסוד של חינוכנו:

הננו מנסים לחנך **להכרה ופעילות פוליטית, לפעילות חברתית**, לחיי קיבוץ נאמנים לעקרונותיו, **לעצמאות רעיונית ומעשית ואקטיבית** בכל שטחי החיים (קיימים עוד הרבה ערכים, אך את אלה אני מביא לצרכי הדיון). דבר מוסכם הוא, שכאשר אנו מנסים לחנך לעקרונות מסויימים, עלינו ליישם אותם בכל שטחי החיים, כי אחרת ייצא החינוך חלקי, במידה זו או אחרת, או אף מזוייף לגמרי.

בכל קווי היסוד של שאיפותינו החינוכיות מתבלט הקו של אקטיביות ועצמאות על גוניהם השונים. מובן מאליו, שהתרבות המתאימה לנו היא התרבות האקטיבית במובנה הרחב של המלה. וכאן, הבה נעמוד לרגע ונכיר את ההבדלים בין סוגי התרבויות: — **בתרבות הפאסיבית** בא הצופה להופעה במטרה אחת ויחידה — להתבדר. אין לו שום תפקיד פעיל בהופעה ועליו רק לשבת ולצחוק — אם זה מצחיק, ולהפך. הצופה איננו מפעיל את עצמו כל אותו זמן, ולכן אין הדבר מעניק לו כלום.

בתרבות האקטיבית מופעל הצופה באיזושהי דרך. לרוב זוהי דרך החשיבה, אם כי קיימות גם דרכים אחרות. בהתאם להגדרה, הריני משייך גם סרט טוב או הרצאה לסוגי התרבות האקטיבית.

אולם — לעומת אלה הרוצים כל ערב שישי הרצאות, אגיד רק זאת: המסיבות במוסד מבוססות גם על עקרון הביצוע העצמי, שאינו נופל בערכו מעצם התרבות האקטיבית. ולכן אני יוצא נגד מגמה זו כקו מנחה.

מראשית דרכו של המוסד היה ברור שלפי מיטב עקרונותיו יושתתו המסיבות במוסד על עקרון הביצוע העצמי וזהו גם הקו שנקט מלכתחילה ע"י ועדת התרבות. בתרבות האקטיבית של עקרון הביצוע העצמי מובא כל פרט לפעילות תרבותית בשטח בו הוא מסוגל לתת את חלקו — זהו המצב האידאלי, אליו צריכה לשאוף חברתנו. בשיחת הגוף הצעיר הועלה "הגל הקל" כסמל השפעתה

השלילית של התרבות הפסיבית. באותה שיחה קמו כמה חברים שטענו, שבכלל מצחיק הדבר לקשור את "הגל הקל" לחוסר רצון להופיע במסיבות. ובכן, כאן המקום להעיר: קיים קשר עמוק ומהותי בין שתי התופעות הללו. "הגל הקל" על רוחו הפסיבית והניהיליסטית — לפעמים נוטל חלק מכריע בעיצוב דמותו של הדור הצעיר בארץ, ומכאן ועד חוסר רצון, חדל מעש וציניות, קצרה הדרך עד מאד (שלא לדבר על החינוך למוזיקה קלאסית, שהננו מנסים להקנות לחניכים במוסד).

ועתה נעבור לגופו של עניין, לפרטי המסיבות במוסדנו. דובר הרבה על התשואות במוסד ואף קמו עוררין על איסורן. כל הנדרש לנושא זה, עליו לבדוק בדיוק, מהן התשואות ומהי מטרתן, כדי להביע דעתו על נחיצותן או חוסר נחיצותן במסיבותינו, וכך אעשה גם אני.

התשואות במקורן, בתרבות הפסיבית, הן מעין מס של כבוד שמעלה הקהל הצופה ל"אני" של המופיע (ייתכן שזוהי גישה קיצונית, זוהי דעתי על כל פנים), ולמותר הוא לציין, שצורה זו של הבעת כבוד — אין לה מקום במוסדנו. יש הטוענים שבכל-זאת, לאחר הופעה או תכנית מוצלחת מתבקשות התשואות מאליהן.

אם מישוהו באמת מרגיש צורך בכך — בבקשה, יעשה זאת בסוף המסיבה ולא ישבור את רציפותה באמצע. אך מי אמר שכביטוי לכבוד או הערכה חייבות לבוא תשואות? כלום לא תעיד התנהגות שקטה ותרבותית יותר כאלף עדים, על יחס של כבוד להופעה ולמופיעים?

במספר קבוצות הועלו הטענות שהרעש וההתהוללות בין הופעה להופעה הם "שמח". ובכן, הבה נבדוק מה "שמח": תרבות, כל תרבות שהיא, פירושה עידון היצר והרגשות. ה"שמח" הרצוי לנו אינו השתוללות וצעקות, אלא המעודן יותר, השקט יותר.

ועתה, סיכום קצר ומעשי (הידוע לכולנו והנדוש קמעא):
א. ההשלכה המעשית של עקרון התרבות האקטיבית, והביצוע העצמי היא — שיתוף מקסימום חברים בהכנת המסיבות.

ב. בהתאם למה שנכתב ונאמר לעיל על ה"שמחים" למי-ניהם, יש להבין שאין להפריע לשלמות המסיבה בכל צורה שהיא (ותשואות בכלל זה).

בצורה זו נשיג התנהגות תרבותית הולמת יותר ומסיבות נאות יותר.

צבי "שקמה" כתה "א"

יחסי חברה וקן

"ניבנו" פברואר 1965

בפתח מאמרי הריני רוצה להציג את אופיו: הנני מעלה כאן מספר בעיות מתחומים שונים, הנוגעים כולם לתנועה או ליחסי הגומלין בין חברה לתנועה. בצמוד לרוב הסעיפים אציע דרכים לפתרונות, אולם אין כפתרון המוצע: משאלות אילו אין להתעלם יותר והן הולכות וצצות בכל מקום בחיינו, ואילו הפתרונות — עליהם נתונה רשות הוויכוח, איש איש כפי ראות עיניו.

אתחיל בבעיה שהיא מהמרכזיות ביותר במוסדנו: יחסי הגומלין במוסד ובכל חברה קיבוצית אחרת. בראשונה עלינו להבדיל בבירור בין הקן העירוני והקיבוצי. אל הקן העירוני באים הניכים מסביבה שונה וזרה להם עד כדי קיצוניות, לרוב כדי למצוא בו מסגרת אחרת, קטנה אך מוצקה יותר ממסגרת חייהם בעיר.

ההליכה לקן העירוני מהווה אצל החניך מה שמכונה כרגיל "מרד הבן". מכאן מובנים הלהט והמסירות (לא תמיד) לערכים אצל חניכי העיר — יותר מאשר אצל חניכי הקיבוץ, ה"מתגלים" מפעם לפעם אצל חניכי, מדריכי ומורי הקן הקיבוצי העומדים תמיהים מול התופעה המשונה, לכאורה, ושואלים "מדוע?".

ועתה נבחון איזה תפקיד ממלא הקן במוסד. בעוד שבעיר מהווה הקן סתירה ומרידה במוסכמות החיים והופך להיות מוקד של משיכה ומסירות, נמצא הקן הקיבוצי בצורתו כיום — כהמשכם הישיר של חיי היום יום, פרוזאי ואפור. בחלקו עוסק בשאלות ספרותיות — פילוסופיות ממדרגה שניה ובחלקו ברומנטיקה שאבד עליה הכלח. סבורני שכל בר דעת, שעבר את רוב הדרך במוסד ישים את לבו לדמיון הרב עד כדי גיחוך של הפעילות הרעיונית לשיחות קבוצה. אין כל ייחוד לפעולות התנועה מפעולות הקבוצה או החברה — פרט לפעולות צופיות, וכאן אנו מגיעים אל הנקודה העיקרית:

ייחודה הבלעדי כמעט של התנועה במוסדנו — הוא

הצופיות.

מצב זה, המאפיין אותנו כיום הוא עגום וחסר תוחלת. רבות שומעים אנו על הציונות, הלעג והאי-איכפתיות ההולכים ומשתלטים על המוסד. כלום אין מצב זה מקורו בכפילות השוררת אצלנו בין חברה ותנועה? כלום אין הוא תולדה של העדר כל מתח תנועתי בעטיו

של אופיה המלאכותי והדוגמאטי במקצת של התנועה? "כאשר היינו בגליציה" היו כל הקינים וכל הפעולות — דומים. אולם מאז שהגענו לקיבוץ הלכו שתי הצורות — העיר והקיבוץ והתרחקו זו מזו, בעוד שאופי התנועה ותוכן פעולותיה — חד הם.

זהו, לדעתי, מקור רוב הצרות וההתלבטויות של התנועה הקיבוצית — בעיר רואים אנו, שאתגר ההגשמה הוא מספיק גדול, כדי לדרוש מידה רבה של מרידה במוסכמות והגשמה עצמית. אותו אידיאל בדיוק, ללא כל שינוי צורה ואופי נשאר גם בתנועה הקיבוצית מאז ימי פולין ועד היום. כלום אין זה מרחק גדול מדי?!

אידיאל ההגשמה מחוויר קמעא במציאות הקיבוצית. כמרכן, ובעיקר, הוא האתגר של ההמשך, ולא של יצירה. יתכן שבעיר הוא מספיק, אך לא כן בקיבוץ.

על התנועה הקיבוצית לזיז אתגרים חדשים ואולי גם מסעירים יותר: החל מהבעיה הערבית וכלה בבעיות פוליטיות שונות — כמו הכפייה הדתית, דרך בעיות פנימיות בקיבוצים, שיכריחו את חניכיה להתמודד עימן ותוך כך גם להעלות את המתח התנועתי הגלום בה.

דיברתי קודם על האדישות התנועיתית, ומשום כך גם חברתית, במוסד ועל גורמיה. מנקודה זו צצים שני פתרונות אפשריים לאותה כפילות לא מוצדקת בחיינו או הכל חברה, או הכל תנועה, ודבר זה מצריך הסבר.

ברור לי שבמצב הנוכחי לא תמשיך התנועה לשרך את דרכה הכושלת זמן רב, עלינו להתחיל דבר מה מבראשית, בתנופה ודם מחודשים, תוך ריאורגניזציה כללית לאורך כל החזית. הכפילות בין חברה וקן תיפטר לטובת אחד הצדדים בה. יכולה להיות מסקנה אחת האומרת: מכיוון שמשקלה של החברה רב אצלנו ממשקל התנועה, ומכיוון שיחודה הבלעדי כמעט של התנועה הוא השטח הצופי, אשר לכש-לעצמו אינו מצדיק את קיומו — הבה נבטל את התנועה בקיבוץ!

מסקנה שניה הנובעת ממצב זה היא: מכיוון שהחברה יוצרת כפילות לתנועה, ומכיוון שעדיין "מותר התנועה מן החברה" (אפילו רק בגלל תוספת הצופיות, אם לנקוט לשון סכמטית) עלינו להכליל את כל חיינו ופעולתנו תחת מסגרת

אחת: התנועה.

נודה על האמת; הברירות כמעט שקולות. קשה למצוא יתרון ברור לאחת השיטות, אולם אני גורס את השניה, וזאת מכמה טעמים:

א. לתנועתנו עבר ומורשת היסטורית שאין לבטלם במחי יד אחת.

ב. עדיין גנזו בתנועה הקיבוצית, גם במצבה הנוכחי, ניצוץ כלשהו של יחוד ואתגר, המבדילה מחיי החברה הרגילה, לים, ע"י הכללת כל המסגרות תחת מרות התנועה נוכל ללבות ניצוץ חלוש זה לאש גדולה.

ג. התנועה היא הגורם היחידי המנסה למצוא מכנה משותף בין בני העיר והקיבוץ, ועל מכנה זה עלינו לשמור בכל מחיר, מה גם שחברתנו הולכת ומסתגרת בתוך עצמה. ידועים לי נסיונות דומים להצעת המובאת כאן ושמענו גם הדים לא חיוביים ביותר עליהם. אולם אין לפסול את השיטה כולה בגלל חסרונות לוקליים הקשורים בביצועה, ואפשר לתקנם.

ברור שהתחלה של מפעל כה גדול תהיה קשה ככל התחלה אחרת, ואולי אף יותר, אך לצערי הגענו לנקודה שממנה אין דרך חזרה ועלינו לצעוד צעד גדול ומכריע קדימה — אם איננו רוצים להישאר הרחק מאחור.

למעשה קיימת הצעה נוספת, אליה לא התייחסתי כאן והיא "תנועה סלקטיבית". אולם אני פוסל אותה מפני שלדעתי עלינו להיאבק על החברים בתנועה ולא להניח להישמט ממנה. בגלל חישובי נוחיות או כל הישוב אחר.

קראתי את מאמרו של ע. ב"ניבנו" הקודם. באשר לתיאור העובדתי של המצב הריני מסכים אתו בכל. לא כן באשר לפתרון; אינני מאמין עוד בפתרון חלקי, שלא יהיה כרוך גם בשינוי אדמיניסטרטיבי גדול, שיוכל להוציא את תנועתנו מהבוץ בו היא נתקעה ולבטל אחת ולתמיד את כל הכפילויות וערבוב התחומים בהם אנו שרויים...

— — —

בעיה שניה שאיננה קשורה לראשונה כלל, אך נוגעת ישירות בתנועה ואופייה היא בעיית הדיברות ומעמדן בתנועה. זה שש שנים שאני מצוי בתנועה שעשרת דברותיה תלויים לנגד עיני יומם ולילה ועדיין לא ניסה איש להסביר לי מה הם הדברות הללו ומה צריך להיות יחסי אליהם (בעצמי לא הבנתי) — כי מה הם הדברות? אולי הם דרישות מינימום, שעל כל אחד ואחד בתנועה לקיימן מילה במילה, פשוטו, כתנאי ראשון ויסודי להיות שומר נאמן? ואולי הן דרישות מכסימום שעל כל אחד להקדיש

להן מחשבה מפעם לפעם ואולי אף לנסות לקיימן, קצתן ככולן, מעת לעת. כשהן מרחפות באויר, נטולות כל משמעות מעשית בחיינו ואינן ממלאות כמעט כל תפקיד כקנה מידה למדוד בו את מידת "שומריותנו" כביכול ואולי הן תלויות אי-שם, באמצע שני קטבים מנוגדים אלה, כאשר איש מקיימן כראות עיניו ולבו? או שמא, חס וחלילה הן סתם שריד מימי "אנו היינו", עדות לשמרנות תנועתנו? מי ישיב ומי יענה?

ג. כיצד יכול להיות מדריך שאיננו יודע את התשובות לשאלות אלו — ואני מכיר מספר לא מועט של כאלה? וכעת עלי לנגוע בנקודה נוספת: מדריכי בית-שאן.

בהרצאתו במסגרת גדוד הבוגרים האחרונה, שהתקיימה בגבעת-חביבה אמר יונתן בן-נחום שאנו נגועים במחלת הפה והטלפיים: הפה מדבר גבוהה גבוהה, ואילו הטלפיים אינם עושים ולא כלום. מבחינה זאת, אם יש לנו טלפיים העושים דבר מה, הרי אלו מדריכי בית-שאן. וכאן אנו נתקלים בתופעה משונה; היחס אל מדריכי בית-שאן עומד אצלנו ביחס הפוך לחשיבות עניינם. ובמצב זה אשמים, לפי דעתי, שני הצדדים.

מצד אחד מדריכי בית-שאן, שאינם עושים די כדי להחדיר את תודעת עבודתם בקרב הניכי המוסד, ומצד שני החברה שהתעלמה עד כה כמעט כליל ממדריכיה והזניחה אותם לנפשם. חוסר הקשר הזה, כשהוא כרוך בחוסר הערנות והמתח התנועתי הקיימים אצלנו הם הגורמים ליחס הזילזול המופגן, לפעמים, של חניך המוסד אל המדריך, אותו הוא בחר ושלח בהצבעה דמוקרטית בשיחת הקבוצה. עורף, האוכל ללוחמי החזית את ארוחת הערב שלהם — אינו ראוי להקרא עורף, וזהו המצב אצלנו, ועלינו לחזק את הקשר של מדריכי בית-שאן אל המוסד; אם ע"י דו"חות קבועים ואם בכל דרך אחרת, וטוב מאוחר מאשר לעולם לא. ולסיכום: העליתי כאן 3 בעיות מהמרכזיות בחיינו התנועתיים. לגבי הראשונה והאחרונה הצעתי את הפתרון נות הנראים לי ביותר. לגבי השניה — בעית הדברות — אותה השארתי פתוחה.

וכעת דומני שהגיע הזמן להזיז משהו במוסדנו.

צבי "שקמה" י"א

י"ב שנות חינוך

מדי שנה בשנה "פולט" המוסד כ-50 בני קיבוץ, יפי נפש ובריאי גוף, לחלל הקיבוץ. מדי שנה בשנה בזמן כזה לערך, עוצרים לרגע ועושים את חשבון הנפש של י"ב שנות חינוך.

בכל מקום בו קיים האור — הולך הצל בעקבותיו, וככל שיגדל האור באיכותו וכמותו, כן יעמיקו הצללים ויתחדדו. אותם אנסה לנתח במאמרי זה.

טענות רבות וקשות מוטחות כלפי הדור הצעיר בקיבוץ, וימיחן כימי הקיבוץ פחות 20 שנה. אני אגרוס תערובת שחוקה, אם אמנה טענות אלו אחת לאחת ואטפל בהן. על כן אעשה אחרת: אנסה לעבור על מספר מהדלים בחינוך בן הקיבוץ ורק אז אעמוד על השפעתם בעיצוב דמותו.

לימודים

מן המפורסמות הוא, כי הידע והאינפורמציה אותם אגר ואוגר האדם בכל שנות קיומו, רב הוא ועצום ואין די ב-12 שנות לימוד להקיף את כל החומר.

ההתקדמות הרבה, בעיקר בשטחי המדע המדוייק, יוצרת צורך מתמיד באינטנספיקציה של שיטות הלימוד. על אחת כמה וכמה בקיבוץ, בו מנסים לחנך אדם סינטיטי, רב-צדדי, שאינו אף לתחומים צרים דווקא.

תכופות לבקרים צצות שיטות לימוד חדשות, המקילות על הלימוד ומאפשרות להוסיף נדבכים שלא היו קימים עד כה.

השיטות קיימות והאנשים אינם. נדמה לי, שהגיע הזמן לעשות משהו בנידון.

אולם לא זו הבעיה העיקרית.

מעטים וספורים מבני הקיבוץ, שגמרו מוסד וצבא, יודעים לשבת וללמוד דבר מה. ואנו עדים למחזה התמידי של צעירים, המבלים לילות כימים ברביצה על דשאים ורכי לות מחוסר דבר אחר לעשותו, והזמן חומק — נוזל — עובר בין האצבעות, מבלי חפץ בו.

הנה הגענו לבעיה המרכזית: **המוטיבציה בלימודים.** מדברים ומטיפים במוסד הרבה על הצורך בהכרה בחשיבות הלימודים. שיטת העבודה העצמית בפיתוחה המלא נועדה ליצור מתח פנימי ואהבה ללימודים, במקום המתח החיצוני המושג בעיר ע"י סלקטיביות, בחינות וציונים.

עבודה עצמית, אמרתי? — לא דובים ולא עבודה עצמית. על אצבעות שתי הידיים יספרו השעות, בהן עסקנו בעבודה עצמית בכיתה ב-6 השנים האחרונות. מה ערך לדיבורים על "הכרה בחשיבות הלימודים", כאשר זו איננה באהבת הלימודים? וכיצד יוצרו אהבה ועניין בלימודים, ללא **הפעלה מקסימלית** של התלמידים?

כיום מדברים גבוהה על הדיפרנציאציה, אולמי ענק עם מחרטות נקים לנו והכסף יענה על הכל בדרך החלוקה וההכוונה.

האתגר שמציבה שיטת החינוך הסינטיטי הוא חשוב מכדי שייזרק לאשפתות. יש לפתח שיטה של עבודות גמר (שלא תתחיל ב"ב...") ושאר אמצעי המחשה והפעלה, שיתנו עניין ותוכן פנימי ללימודים שאינו נמדד בכסף דווקא, אלא בעיקר במאמצי המורה. ואז, ורק אז יוכל תלמיד הגומר 12 שנות חינוך לדעת, כי למד הרבה, כדי להבין עד כמה אינו יודע **ולהמשיך ללמוד לבדו.**

חינוך אסטתי

הכותרת היא קצת יומרנית, למעשה התכוונתי לשני צדדים של החינוך האסטטי: המוזיקה והציור.

כסף ואמצעים רבים משקיעים הקיבוצים בחינוך מוזיקלי-אינדיבידואלי. לדעתי זו אחת המתנות היפות ביותר, אותן נותן הקיבוץ לבניו. אולם מה על היתר, שאינם מנגנים? לאלה, יחד עם כולם נותנים שני שיעורי מוזיקה בשבוע. תאמרו: לא מספיק? אומר מספיק בהחלט! תלוי מה עושים שם... שעות רבות מוקדשות בגילים הצעירים לציור, והתוצאות הן חיוביות ביותר אבל...

שלוש מטרות נראות לי חשובות בחינוך האסטטי:

א) להרגיל את הילדים **לאהוב** מוזיקה (לא פיזמונים) וציור (לא קישוט) במובנם הרחב: על כל צורותיהם, גם המודרניות. הזאת על-ידי שמיעה וראיה עם הסברים וניתוח, הפניית תשומת הלב לפרטים שאינם נראים או נשמעים בפעם הראשונה ולימוד **להנות** מיצירות

(ו) הקפיאה הגדולה על השמרים של התנועה הקיבוצית, (השוה"צ) שגרה אפורה חסרת מעוף ואיסטרטגיה (אינני יודע, אם סעיף זה הוא סיבה או תוצאה, כנראה שניהם ביחד), ומהי המסקנה? (החפוזה במקצת על רקע ההארה הבלתי מספיקה). לדעתי אחת הדרכים תהיה, עם הפנים החוצה! שכן רק בעיר ובעיירת העולים, במושב ובכפר הערבי, בשכונות דתיות וקיבוצי תנועה אחרת נוכל למצוא שפע של נושאים להתמודדות פעילה.

ולסיום הערה קטנה אחת: הקרה לנו שר ההיסטוריה עיירת עולים לידינו, בית-שאן שמה. שניים הם מעשינו שם: ביעור הבערות וקן אימוץ. ועוד רבה העזובה ורב המעש אפילו ישר כאן, מתחת לחוטמנו.

צבי "שקמה"

(תרתי משמע) בעלות **תוכן ועומק**. למותר להסביר, עד כמה חשוב חינוך זה של מבט אל התוכן והנאה מן העומק, לעומת עולמנו הקליל והממוסחר.

(ב) לימוד תולדות המוזיקה והציור על רקע התקופה והרקע ההיסטורי, הקשר והדינמיקה שבין שניהם (או במילים מפוצצות יותר: "מרקסיזם באסתטיקה").

(ג) לימוד השירה והציור באופן בלתי אמצעי, פשוטו כמשמעו.

ובכן, מה רציתי לומר? — רציתי לומר שמשלוש המטרות הנ"ל מושגת רק המטרה האחרונה: בשיעורי הציור מציירים, ובשיעורי המוזיקה שרים בין היתר. במחצית שנת י"ב למדנו עם רות חזן מקצת שבמקצת מן הכלול במטרות א' ור' ביחס לציור. למדנו — גם נהננו מאוד. אך מה אפשר ללמוד בחצי שנה, ועוד ב"ב? וכך אנו מחמיצים הזדמנות נפלאה לפקוח עין ואוזן לכל היפה והמהנה בחיים — וחבל! ואחרון אחרון פרובלמטי:

חינוך רעיוני

השארתי את הקשה והנרחב שבכולם לסוף, ובעצם כבר אסור לי להמשיך, כי שפכתי יותר מלים ממה שהקצבתי לעצמי. על כן, רק כמה הערות קצרות ובלתי ממצות:

(א) אדישותם הרעיונית של בני הקיבוץ הפכה לשם דבר ושמצה אצלנו ובצדק.

(ב) אדישות כזאת, דווקא על רקע כה אוהד, מקורה בכמה כשלונות רציניים מאוד.

(ג) על אחד הכשלונות הללו הצביע ראובן שפירא במאמרו ב"חותם": החינוך לזהות בין הקיבוץ לחבריו, בין האידיאה להגשמתה. כיום מנסים אי-פה אי-שם לתקן את המעוות — זה אינו מספיק, את הפירות אנו אוכלים עד היום.

(ד) קושי נוסף, והפעם אוביקטיבי: הקיבוץ כאי סוציאליסטי באוקיינוס קפיטליסטי.

(ה) חוסר ההתמודדות הישירה בין חניך המוסד לאתגרים רעיוניים.

מדוע באים אלינו — קן בית-שאן

החומר: ילדים ונערים מכל הגילים, לרוב יוצאי עדות המזרח.

הרמה: שונה ביותר. מבחינת היקף הידיעות אין לצפות להרבה. לעומת זאת, מידת הנכונות לקלוט ולבנות רבה ביותר.

הבית: מעוצב על פי מיטב כללי העדה, לרוב משפחות מרובות ילדים, האשה (האם) טובת הלב, הטרודה תמיד בעבודות הבית ובעלת המעמד הנמוך לרוב; הבעל, המתנהג כראש משפחה פטריארכלית, המפרנס והקובע. הדירה — קטנה, מספר הנפשות — גדול. המקום לנפש — מצומצם.

מסקנה ראשונה: הבית אינו חם, מיבנה המשפחה וריבוי הנפשות, חוסר פינה פרטית מקנים לרחוב, במובנו הרחב, מקום חשוב ביותר בחיי הנוער המתבגר.

מה עושים? —

מקימים תנועה. וכאן מתחילות הבעיות.

הבעיה הראשונה היא האירגון. משמע: כיצד תתחיל, תארגן, תיצור בסיס? — השיטה הקלטית היתה מבוססת עד כה על העקרון של המולה רבה, מודעות בבת-הספר, קומץ הגון בפעולה וכד'. ואולם לא תמיד מצליחים. יש ו"הנוער העובד" כבר מבוסס בביה"ס, הכיתה נוהרת אליו בהמונה, כגוף אחד, ואין קשה מלהפרד מגוף כזה. בכיתות הצעירות עושה כל אחד מה שעושים חבריו. השיטה הרעש-נית בארגון מבוססת על הפנית כולם כאחד אל ה"שוה"צ. ואם לא מצליחים? רגע, חושבים — האפשרות השניה והקשה היא פעולת התיירה שקטה, מעבר מבית אל בית לפי כתובות, עמל רב ויגע ללא בטחון בתוצאות. אך אל יאוש, בסופו של דבר נושא המאמץ פרי: חניכים מתחילים להגיע.

העקרון לתת ולקחת

שאלה ראשונה: מה מביא חניכים אלינו מדוע נש-ארים חניכים אצלנו? במילים אחרות: במה שונים אנו מן הנוער הסובב? וכאן עלינו להיכנס לעובי הקורה. קיים עקרון אחד, הוא נר לרגלי כל מדריך בשוה"צ ומהווה את תמצית תורתנו החינוכית: כל חניך בפעולתו

למען הקן או הקבוצה, נבנה בעצמו כחניך נאמן של התנועה. וכאן עומדים שני עולמות במלוא חריפות ניגודם: מחד עומד "הנוער העובד", על מועדון הטכני שלו, הטיולים המאורגנים למרחוק במכוניות ובתשלומים סמליים, קומי-זיצים מפוארים המוכנים בקפדנות ע"י המדריכים, חולצות התנועה חינם... באחת — הכל ניתן, אין עליך אלא לבוא, לעמוד בתור ולקבל. בכך טמון זרע הכשלון.

בל נשכח: בעיירת פיתוח עיסוקנו, ומוטב שנדע: אין כמקום הזה לצדקנות, חסידות, גמילות חסדים וסתם נדבות. הכל, החל מהמפלגות בחודשי הבחירות וכלה בנשים החסודות של ויצו, דרך "הנוער העובד", כולם שקועים ומשקיעים עד צואר באוירת הניוון שבצדקנות הזאת, המשפילה, המותירה את המקבל מחוסר אונים ועצמאות בפסיביות של חולשה, בטעמם המר של החיים הניתנים לך בחסד.

מאיך מנסים אנו לבנות עולם, שבו אתה הוא הפועל. אתה הוא הנותן והבונה, עולם היוצר איזון בין הקבלה והנתינה. עולם התובע מן הנתון בו את המכסימום ונותן לו הרגשת הסיפוק שביצירה, את העצמאות שבעשיה. זהו העקרון הגדול, אותו עלינו לממש בכל רגע ורגע מחיינו. זוהי המשימה.

כיצד עושים זאת? באלף ואחת דרכים. קיימת קופת הקבוצה. כל אחד מרים לה מס. כספי ימי העבודה הולכים גם הם אליה. משמשים בה שני יסודות בעירבוביה: האחד של הקולקטיב, לא עוד "כספי שלי ואינו שלך", אלא הקופה שלנו, הכסף שלנו שיוצא בצורה עליה נחליט אנחנו. והשני הוא זה שאתה מביא, הנותן, המאפשר קיומם של כל אותם טיולים נחמדים, קומזיצים, עזרה לחבר הנתון במצב קשה.

הענקת הרגשת עצמאות

החולצה השומרית לא עוד מסופקת חינם. רוצה הינך להצטרף לשוה"צ? אדרבא, עשה זאת במו ידיך. קנה חולצה שומרית, אפילו אם תצטרך להילחם עם הוריד על כך. רק אתה תוכל לעזור לעצמך. מסיבת יום השישי נערכת ע"י החניכים, המדריכים מופיעים כעוזרים בלבד, אם כי לפעמים עליהם לעזור ישירות. בכול הוועדות יושבים ככל האפשר חניכים. העקרון ברור: חניך היושב ומכין מסיבה, היא תהיה יקרה וחשובה לו. אי הצלחתה תפגע בו. חניך הפעיל בקן, לא יפצה שם גרעינים. מי שבנה סוכה יבוא גם להסב בה, חניך שעזר באירגון יום צופי והשקיע בו את מאמציו — ידאג להצלחתו ככל האפשר.

ונשאלת השאלה: למי זה חשוב שדווקא הוא יפעל, יעשה, יתן? מי אמר, שנעים וטוב לחניך דווקא כשתובעים ממנו? על מה בכלל נשענת התיזה של תביעות המפתחות את החניך? כל אדם היוצר משהו נהנה מכך. ככל שאותו דבר הוא מוצלח יותר — כן גדולה שמחת היוצר. מדוע? ברגע שאדם רואה משהו מיציר כפיו העומד ומתקיים — יש לו הרגשת עצמאות. הוא יצר, במו ידיו יצר. כלום דבר קטן הוא? הרגשת עצמאות זו מקנה יותר תוקף וחשיבות ל"אני" של אותו אדם, וכאן מקור שמחתו.

והשאר...

ניסיתי לתאר כיצד הופכים עקרון למעשה, כיצד מוציאים לפועל את המחשבה ומגשימים אותה למציאות. אלא מאי? כה רבים הדברים החשובים עליהם אנו מחנכים, כה רבים העקרונות וכה רבות ומגוונות דרכי הוצאתם לפועל עד כי נבצר ממני לגעת אף באפס קצה קווי הפעולה המונחים ביסוד עבודת המדריך. וכך נשארים החינוך לקיבוץ, אהבת הטבע, סגנון חיים, הכרה מעמדית, העמידה על משמר האמת וגו'... לפעם אחרת.

צבי "שקמה"

בראשית נפגשנו ב"מכין". אני זוכר, שהוא היה חבר טוב של אחיהו, שנפל קרוב לסיום קורס הטיס. הם היו צמד כזה. חברים מאד טובים, כל הזמן יחד. עוד אני זוכר — הוא הפתיע אותי בלימודים. ידעתי שהוא קיבוצניק, אחד משלשת בני הקיבוצניקים שהיו בקורס, וקיבוצניקים בדרך-כלל אין להם רקע מספיק בלימודים, בעיקר בתחום הריאלי. באווירונאוטיקה היו לו כמה פעמים שאלות מבריקות, שהפתיעו את כולם. ראו שיש לו תפישה והוא חפש תמיד את הנקודות ה"עדינות".

מה שאותי הרשים בצבי — היא השלווה. גם אם היה במפקדת החניכים, ותמיד בחרו בו לגוף ייצוגי זה, הוא לא היה מסוג המנהיגים הכריזמטיים, הנואמים נאומים חוצבי להבות-אש ויש להם איזשהו כוח — אלא פשוט, היה לו כושר ביטוי טוב. אף-על-פי שהאופי שלו לא היה נוח ללכת ו"להתחנן" בפני המפקדים של בית-הספר, שיוותרו לנו על ריתוקים וכדומה. היה עושה זאת בשעת הצורך, והיה מציג את הדברים בצורה יפה וטובה.

היתה לו שלווה בלתי רגילה. גם כשהיה מתרגש לא הגיע אף פעם לרתיחה. הוא סיים את קורס הטיס כ"חניך מצטיין" לא כל-כך בגלל הטיסה, — היו טייסים טובים ממנו בקורס — אלא בעיקר משום היותו בן-אדם, שכולנו הערכנו אותו. בבחירת "החניך המצטיין" מתחשבים גם בהערכת החברים שבקורס, וצבי זכה להערכת הקורס כולו.

ב"אורגאנים" גרנו יחד בחדר. הוא היה מאד מסודר. היינו חוזרים אחרי-הצהרים, אז היתה מקלחת כזאת כאילו היה טקס. אחר-כך קריאת ספרים. הוא מאד אהב את הקריאה, מצאתי אצלי צילום, שהוא שוכב על המטה וקורא ספרים. והיה מאד מסודר. אנשים צעירים יותר... באים, מתרחצים, משחקים שש-בש וקופצים פה ושם, מין חוסר שקט כזה. והוא היה, עד כמה שאני זוכר, הרבה יותר מסודר. בא מתרחץ. קורא ספרים. בגלל זה הדבקנו לו את הכינוי "הזקן".

עד שהגעתי לטייסת הנוכחית, לא היו לי קשרים הדד-קיים אתו, פרט לזה שהיינו יחד בקורס. אני זוכר, כשבשרו לו בפעם הראשונה, שהוא הולך לטייסת סקיי-הוק — היה מרוצה מאד, גם מזה שהולך לטייסת בדרום. זה קצת הפתיע, כי כל אחד אוהב להיות קרוב לביתו, ולו לא היה איכפת לשבת בדרום. באותו זמן היתה זו טייסת חדשה. זה נתן לו כנראה הרגשה כזאת של חלוציות. כולנו הרגשנו כמעין חלוצים — טייסת קרבית ראשונה בבסיס מסוים. זו היתה טייסת קטנה ועוד לא ממוסדת. הכל היה שם חדש, כל האנשים צעירים. עוד לא היה לה עבר של מלחמות, ומצא-חן בעיניו זה, שהוא הולך כאילו לבנות טייסת חדשה. את אלה שהיו צריכים לרדת דרומה שלחו לנופש, בית-הבראה של ייקה זקן שבשעה 5.00 אחת-צ"צ מביא לך לא יותר מכוס מיץ. אני חושב שזה תאם לרוחו של צבי. הוא חיבב את הסדר.

באותה תקופה התחילה מלחמת ההתשה. אנחנו היינו אז יחד באיזה מלון, ושם שמענו על כך בפעם הראשונה. זו גם היתה התקופה שנחתו בפעם הראשונה על הירח. זה הלך ביחד.

היתה הרגשה משונה. ישנם צעירים החושבים על מל-חמות. יש להם איזה רצון להשתתף בזה. מלחמה אחת גדולה, מלחמת ששת הימים, בעצם הפסדנו. כשהתחילה מלחמת ההתשה ואנחנו אז במקרה בבית-ההבראה, אמרתי לצבי: "אוי, הפסדנו עוד מלחמה". וצבי ענה: "אל תדאג, המלחמה הזאת תימשך...". היתה לו מין ראייה מפוקחת של המציאות וגם של הדברים העומדים להתרחש בעתיד. הוא ראה את הדברים באור נכון, גם כשהם היו פסימיים. אבל הוא גם ידע, מתי לומר את הדברים שלו, באיזו רוח לומר אותם, ולהשתדל לא לעשות מצב-רוח רע לאנשים. אבל בתוכו הרגשת לפעמים שהוא רואה גם את הרע, גם את השחור.

בלט מאד אצלו שהוא היה בחור רציני. בגיל הזה מצהירים בני-אדם כל מיני הצהרות, ואומרים כל מיני דברים, מבלי לחשוב עליהם קודם. אצל צבי הרגשת שהוא יודע בדיוק מה הוא אומר. כשהוא אמר משהו, חשב על זה קודם. וכאשר נכנסת אתו לוויכוח, הוא ידע מה להגיד והיה קשה מאד להביס אותו. היה ברור שהבעיות האלה מעסי-קות אותו והוא חושב על זה ויודע מה הוא אומר. זה בלט שהוא יחסית יותר מבוגר במחשבתו מאתנו.

חוץ מזה, היה איש עקרונות. כשהיה רואה שעושים דברים לא כלי-כך צודקים, — והיו מנסים להעלים עין — לא היה מתבייש והיה קם ואומר: זה לא בסדר, זה כן בסדר.

הוא היה חברותי. הוא הביא בחשבון מה קורה גם לאחרים. לא תמיד עשה מה שנוח לו. הוא עשה דברים, שאולי לאחרים לא היה כלי-כך נוח לעשותם. לשתי תכונות מיוחדות שמתיללב מאז שהכרתי את צבי:

א. חוש צדק, ישר כמו סרגל. לא היה אצלו דבר, היכול להיות גם זה וגם זה. אחד אם זה לא מוצא-חן בעיניו או כן מוצא-חן בעיניו, אם נראה לו שזה נכון או לא נכון — יגיד מה שהוא חושב. בלי שום התייחסות לרגש או מה שנוח לו או מה שטוב לו. אתה אומר: "תעזוב זה לא נכון". אבל כשאתה חושב על זה קצת יותר מאוחר, מסתבר לך שזה מה שהוא אמר, זה נכון.

תכונה שניה היא — היציבות. צבי לא היה מסוגל למהר. תמיד עם הרגליים על האדמה, תמיד עם בסיס רחב מאד, תמיד מסתכל על הדברים בצורה הנכונה. כשהיינו צעירים, זה נראה היה כמו תופעת-בגרות. אבל יותר מאוחר הסתבר, שזה שורשי אצלו, אולי זה שהוא היה בהדרכה בתנועה זה קצת עזר לו, זה הוסיף בטחון, אבל בסיכומו של דבר זו תכונה שהיתה קיימת בו. כשהתבגרנו והמשכנו יחד, נשארה התכונה הזאת בולטת מאד.

זו היתה תקופה שלפני הטיסות. תוך כדי מלחמת ה-התשה עברנו לטייסת והתחלנו את קורס ההסבה. התחלתי להכירו יותר מקרוב. צבי היה טיפוס מסוגר במקצת. הוא היה ביחסים טובים עם כולם. כולם חיבבו אותו, אבל הוא לא היה פתוח. הוא היה מכונס בתוך עצמו. להתקרב אליו לקח קצת זמן, אולם במשך הזמן התקרבו יותר ויותר.

אני רוצה לספר משהו על צבי כמדריך. בתקופת ההדרכה גרנו יחד. המפקד היה אז "טרי" בנושא ההדרכה. מהר מאוד הוא שם לב לכישוריו של צבי כמדריך. הוא התבלט בכך כבר מראשיתו. אחרי חצי מתקופת ההדרכה התחילו לתת לו את החניכים החלשים. זה היה אחד הסימנים, שהמפקד מעריך מדריך טוב. היה אז ידוע, כי חניך בעייתי, שהמדריכים אינם מסתדרים איתו, והוא אינו קולט ואינו מסתדר ועומד לפני הדחה — בעבירים אותו לצניקה. אני חושב, שיש היום הרבה מאד טייסים בחיל-האוויר, שצריכים להודות לצבי. ישנם טייסים, שעמדו כבר לפני הדחה, ומדריכים לא רצו להדריך אותם, וצבי היה אחרי שיעור אחד או שניים אומר אם בראדס זה יכול להיות טייס וכדאי להשקיע בו, או שלא כדאי לשים עליו גרוש אחד. היו כמה חניכים, שאחרי שני שיעורים הוא אמר עליהם: "איני מוכן לתת את ההדרכה. חבל להשקיע בו". היתה לו טביעת-עין פנטסטית — ידע מי מסוגל להיות טייס, במי כדאי להשקיע ובמי לא כדאי.

בתקופת ההדרכה רצו מאד לקדם אותו, ובמהירות. אבל היתה לו איזו התנגדות לכך. הוא לא רצה בשום תפקיד, שיעביר אותו לדברים שמחוץ להדרכה. הוא מצא עניין בהדרכה ורצה להמשיך בכך. הוא ניסה תמיד להבין את החניכים. הוא זכר את עצמו בהיותו חניך, ושאל לא יהיה מרחק בינו לבין החניכים. הוא עשה הרבה דברים בשביל למחוק את המרחק בין מדריך לחניך. לאחר שחניכים שלנו עשו את ה"סולו", הוא בא אלי ואמר: "למה לא ניקח את החניכים שלנו לארוחת-ערב באיזו מסעדה בבאר-שבע?". שמחנו מאד לרעיון, והזמנו את החניכים. אלה ממש התרגשו, ועד היום הם כולם זוכרים זאת.

החניכים העריצו אותו. גם בתקופות שהוא "קיטר" קצת, והיה אומר שאינו מוכן "לשים דם" על ההדרכה. הוא היה באמת מדריך מצויין ועשה מלאכתו בקפדנות וביושר, ללא כל נטיות אישיות.

ראיתי בצבי כמה תכונות בולטות: כוח הרצון. אני זוכר, שבהתחלה, בשיעורים הראשונים בעיקר (זה היה ב"מכין") הציג מדי פעם ופעם שאלות די מצחיקות. לי הן נראו מצחיקות. אני בוגר תיכון עירוני והתפלאתי, כי בני הקיבוצים לא למדו מושגי-יסוד במתמטיקה. וכשצבי הבין, כי חסר לו חומר, ישב שעות רבות ולמד. התרשמתי מזה, שהוא ואחיהו ישבו ולמדו יחד, ובסוף היו לו ציונים טובים. אני זוכר לטובה את כל הקיבוצניקים. הם היו ארבעה. כולם היו טובים.

תכונה שניה — היה ישר. עד-כדי "סבון תנובה". כזה. בסוף ה"מתקדם" מתקיימת מסיבת השתכרות. אני שמחתי, וכעבור רבע שעה הייתי... שתוי. ואחרי חצי שעה... כך מספרים, שכבתי כמו פגר על-ידי עמוד חשמל. וכך היו רבים. בסוף נשארנו שני לא-שיכורים, שאספו את כל ה"פגרים" על משאית. אחד מהם היה צבי. כולם השתכרו — והוא לא.

המדריך שלו בקורס הטיס אמר, שהוא היה מזהיר, שהיה תענוג להדריך אותו. כשהיו אומרים לו משהו — היה עושה את זה יוצא מהכלל. הוא אמר, שעוד לא היה לו חניך כזה. כשהיה מראה לו משהו, היה עושה זאת ללא בעיות.

אני רוצה לספר משהו על יומו האחרון של צבי. הוא הגיע לבסיס ביום שבת, קצת יותר מאוחר, אחרי התדריך. הוא בא וראה, שאינו משובץ ברשימה המבצעית. אמר: "אתה טס ואני לא?" והתחיל ל"קטר".

במלחמה הזאת היו לו שתי גיחות. אחת בלילה, בתעלה, ובגיחה השנייה ברמה הוא נפל. השקט הנפשי הזה, לאחר הגיחה הלילית בערך בשעה שתיים, הלך לישון. ישן בערך 4 שעות. לא יותר. הוא אמר, שהיתה לו שינה פנטסטית. כולם היו מתוחים, והוא היה שקט. בליגה לשקט היה די מודע, אטם מלחמה וחיכה לדיווח. הוא היה ספליילת. ארץ היתה שמתחתיה היתה תעלה, אבל היא לא תהיה לזמן מה. ואנחנו נגמור מהר את הענין. ואילו הוא היה ליד התעלה. מלחמה קשה ואכזרית. זה בה לידי מיטוי מובהק. עובד מרגע המלחמה הוא דיבר הרבה על-כך, שרבים מצדו לא יכלו במלחמה הזאת. "אנחנו הולכים לנצח". אמר, אנחנו ננצח אותה, אבל חלק גדול מאתנו

ס. י. א. א. א.

הכרותי עם צבי החלה בתקופת מלחמת ההתשה. היתה זאת תקופה סוערת, קשה, רבת אתגרים ומבחנים. טבעי שבתנאים אלה נחשף אופיו של אדם חד-משמעית בפני הסובבים אותו.

כטייס צעיר בלט מיד ביחסו הרציני והמבוגר לבעיות שעמדו בפניו.

אמות-המידה שלו לשיפוט ובחינת נושאים, שונות היו משל רבים מאתנו.

תמיד ידע לשאוף לבצע את המירב הנתון בתחום שנדרש לו או נראה לו חיוני. בכך שימש מופת אף למבוגרים ממנו, ולהודות באמת, משמש הוא מופת גם כיום.

כאשר לעתים זקוקים אנו לדירבון אנשינו ולשינוי יחסם עולה לא אחת שמו של צבי כדוגמה, כאב-טיפוס שממנו כדאי ללמוד, ואותו כדאי לחקות. כלוחם באוויר, צעיר וחסר נסיון לגבי השאר, ביצע משימותיו בדבקות, באומץ ובמסירות. עם כל רצינותו ובגרותו היתה בו עדנה ונפש רגישה. כאשר עבר להדרכה זכה לשבחים מפי כל — ואין זה דבר קל בחברה שאינה מרבה לחלקם.

כאשר בחר לעזוב את השירות הפעיל ולהקדיש מרצו ללימודים, ידעתי, כי בכך הפסיד חיל-האוויר טייס ואדם שנכוננו לו גדולות. ידעתי, כי יצליח בלימודיו על-אף קשיים ראשוניים, שהיו בלתי נמנעים. שמחתי שכך אירע.

אך יותר מכל ידעתי, כי אף שעזבנו ופנה לדרך חדשה, יהיה עמנו בכל שעת מבחן.

במלחמה זאת ראיתי וחשתי, כי מאום לא השתנה בו, נשאר כשהיה — שקט, רציני, יסודי, משרה בטחון על סביבתו ומשתדל בנכונות האופיינית לו לבצע משימותיו בדיוקנות. סמכתי על כישוריו, שיפוטו ובגרותו, ועל כן שימש כמוביל מיבנה מבצעי.

קשה היתה הידיעה, כי נפגע. נתליתי בתקווה, כי הצליח למלט עצמו מן התופת ואולי ישוב אלינו — ומה מרה היתה אכזבתי, שלא כך אירע.

אין ניחומים לאובדן בן.

נמשיך לחנך דור הלוחמים, כשזכרו של צבי לנו למופת.

אורי ש.

מפקד טייסת

צביקה היה חבר מסוג מיוחד.

למרות שאחרי קורס אימון מבצעי נפרדו דרכינו, הרי נשארתי בהרגשתי קרוב אליו. במשך קורס הטיס היה צביקה לגבי כל הקורס כאילו חצי מצמד. צביקה ואחיהו בן-נפתלי, שנפל בסוף קורס-הטיס, היו צמד-חמד של שני קיבוצניקים, יוצאי השומר הצעיר, שנפלו לקורס של עירוניים. אף-על-פי שהיו עוד כמה קיבוצניקים בינינו, הרי הם היו את מסמלי התנועה הקיבוצית, כאשר בדיחות והתבדחויות על חשבון הקיבוץ היו מוסבות עליהם. הם התפרסמו בעיקר באהבתם הגדולה לשתיית תה ובדיחה ידועה בקורס היתה: "הורוביץ, כוס תה ו!"

עברנו דרך ארוכה ביחד במשך הקורס. היינו יחד במפקדת החניכים של הקורס והשתדלנו לשמור כל הזמן על ההישג של הקורס, לא להיות מרותקים בשבת במשך כל הקורס. זכורני יום שישי אחד, שבו החליט מפקד בית-הספר לרתק את כל החניכים, מכיוון שהמסדר לא היה מוכן בזמן. בחיל ורעדה, האופייניים לחניכים בביה"ס, בי-קשנו ראיון אצל המפקד וניסינו לשנות את רוע הגזירה. ההתרשמות העיקרית שלי היתה, כי קיימת הערכה רבה מצד מפקד ביה"ס אל צביקה, כאל חניך חושב ובוגר שלא יבוא להתחנן על יציאת-שבת, אלא יבוא להגיד את דעתו ולהילחם על מה שנראה לו צודק. ואומנם יציאתנו באותה שבת הביתה נזקפה לזכותנו.

רגעים קשים היו לי עם צביקה, כאשר אחיהו נפל. שבועיים לפני סוף הקורס, כשבעיני רוחך אתה כבר טייס, וכל מעיינך הם, אם תהיה טייס מסוג זה או אחר. ופתאום אתה מקבל מכה נוראה. ואתה צריך לספוג אותה ולהתגבר. לאבד חבר, כך בלא הכנה, ברגע הכי לא מתאים (ומתי זה רגע מתאים לאבד חבר ?). זה קשה ולצביקה זה היה קשה במיוחד.

ישבנו במשרד קצין החינוך של ביה"ס ומיינו את דבריו של אחיהו ז"ל. פתאום אתה צריך להחליט, אם את כלי-התפירה לתת להוריו או להחזירם לאפסנאות. פתאום אתה רואה בכל חפץ את אשר הוא סימל בשמשו את חברך, שהיה חי רק לפני יומיים. זה היה קשה, אך צביקה היה אדם חזק. נסענו למשפחה לעין-החורש. לשבת אצל ההורים הישכולים, שלפני כן לא הכרתי אותם, לשבת ולא לדעת מה להגיד. לנסות להתנהג בטבעיות. זה היה קשה, אך לצביקה היתה היכולת להתעלות וכולנו ראינו אותו ונעזרנו בו.

אני כותב דברים אלו בהרגשה מסויימת של אי-נוחות. פעם יצא לי לדבר עם צביקה על חוברות-זכרון, והוא מתח ביקורת על הנוהג שקיים לפעמים להפריז בהערכה של מי שנפל, ואף ליחס לו תכונות טובות שלא היו בו. ועתה אני יושב וכותב עליו, ומעלה שורה שלמה של תכונות המבליטות אותו מחברים אחרים, ואני חושש שמא יהיו שיקראו דברים אלו בצורה ביקורתית דומה. אולם צביקה היה באמת בחור מעל לממוצע. מי שמכיר אותו באמת יודע, שאין כאן כל הפרזה לטובה.

בקורס טיס הכרתי את צביקה היכרות די שטחית. הוא בלט בתכונות, שאח"כ גרמו שייבחר כחניך מצטיין. היה מקובל על כולם, רציני וידענו שרמת הטיסה שלו גבר הה. בשיעורים התאורטיים בלט ברצינות שבה התיחס ללימודים ובשאלות שהציב למדריכים. הופתעתי מכושר הניתוח והמחשבה המקורית שהשתמעה מהם.

כשהתגלגלנו, יותר מאוחר, לטייסת אחת הכרתי אותו יותר טוב. למדתי להכיר את חוש ההומור שלו, שהתבטא לעתים קרובות בהערות אופייניות, כאילו ציניות. למדתי להעריך את הכושר שלו להכיר ולנתח אנשים. לפעמים סיכם את דעתו על מישהו בכמה מילים, שהתאימו בדיוק לזה שהרגשתי באופן אינטואיטיבי, ושלא הצלחתי לבטא במלים ברורות. הוא היה בעל חשיבה עצמאית ומעמיקה. התייחס לבעיות לעומקן, ניתח בעיות אישיות וחברתיות עד הסוף, ולא הסתפק בתשובות ובפתרונות שטחיים, כפי שעושים רבים מאתנו. בין החברה שלנו זכה לכינוי "קשישא", כינוי הרומז על כך, שראו בו את "הזקן שבחבורה", כאילו היה בעל חכמת-חיים של אדם זקן ועתיר נסיון.

כשהגיע הזמן להשתחרר, עזב את הצבא ללא ספקות. הוא לא אהב את המסגרת הנוקשה של חיי הצבא ולא ראה את עתידו משתלב בהם. כשהחל ללמוד פיזיקה באוניברסיטה ניטל בקשיים. הרקע שלו מבית-הספר לא היה מספיק, וההפסקה של חמש שנים בלימודים הוסיפה עוד לקושי. צביקה ניגש ללימודים בהתמדה עיקשת והקדיש להם זמן ומרץ רב.

ביום שבת — יום הכיפורים — הגיע קצת מאוחר לטייסת והתרגז כשגילה, שכל המיבנים כבר מאויישים. כשישבנו בטייסת והמתנו למכה ראשונה שתונחת ע"י ה"אויב", רטן שהתחלפנו עם הערבים; "כעת אנו יושבים וממתנינים שיפגעו בנו".

למחרת יצא לתקיפה בסוריה ולא חזר.

פגשתיו באוניברסיטה אחרי תקופה ארוכה שלא הת-
ראינו. סיפר על לבטיו להשתחרר, על המאמצים הרבים
שהוא משקיע בלימודים, על בעיות כלכלה בעיר והקושי
להסתדר בעיר, וכו'.

ניסה להסביר לי, מדוע החליט להשתחרר, אף-על-פי
שידע, כי בחיל-האוויר ההערכות עליו, גם בתור טייס וגם
בתור פוטנציאל לפיקוד, היו גבוהות. סיפר לי על הראיון
שהיה לו עם מפקד ביה"ס (הפעם בתור מדריך). סיפר, כי
הנימוק העיקרי שהועלה היה, כי אינו מוכן שאנשים שאינו
מעריך אותם יכתבו עליו חוות-דעת, ינתחו את אופיו וכי-
שוריו ויקבעו את עתידו. צביקה שדרכו היתה ישרה וברורה,
לא היה מוכן להסתגל לכך, שדרגה מעניקה את הזכות
לאנשים אשר בעיניו לא נראים מתאימים לכך, לקבוע את
דרכו ולחוות עליו חוות-דעת קובעות. צביקה החליט, שדרך
זו אינה לרוחו. הוא רצה לעצב את חייו במו ידיו.

לכן טבעי כל כך, שבחר ללמוד מקצוע קשה ועם כל
זאת לעבוד ולהתפרנס. הוא לא רצה לחיות בחממה. הוא
רצה להיאבק על דרכו בחיים ולעצבם.

עם זאת שידע להיאבק על דברים שנראו לו חשובים,
היה ניחן ברוח טובה. היתה לו ציניות שובבה וידע לקבל
דברים בחיוך. לא זכור לי מקרה, שבו יצא מגדרו אף-על-פי
שהיה מהאנשים, שאיכפת להם הלוקחים ללבם את המת-
רחש בהם וסביבתם.

לצביקה היו עיניים פקחיות וחייכניות. כשהתבוננת
בהם יכולת לראות אדם המוכן להקשיב, לעזור.

מוזר לי לכתוב על צביקה בלשון עבר. הוא מאותם
החברים, שאינך יכול למחוק את שמם מספר הטלפונים
שלך. אין לך כוח ועוז להחליט — זהו זה. אתה רוצה,
שבתת-מודע שלך תדע, כי יש לך עדיין חבר בשם הורוביץ.
פשוט אין רצון לוותר לגורל האכזר, האומר לך: "מצטער,
אבל אלו אשליות".

המוות הוא חזק ואכזר, אבל על זכרוננו ודמיוננו אין
לו שליטה. האישיות החזקה והמלאה שלך, צביקה, הזינה
את זכרוני במטען כה עמוס, עד כי לגבי אתה עמי.

היכרותי הראשונה עם הורוביץ, היתה בבית-הספר לטיסה, כאשר הייתי חניך שלו. ממש התאהבתי בו, מכיוון, שפתאום קפצה רמת הציונים שלי אל המקסימום. לדבר זה היתה סיבה, שהיתה לא בי אלא בהורוביץ. הוא נתן הרבה מזמנו להדרכה, והשקיע מרץ רב בזה, הוא ידע איך לצמצם את המרחק הקיים בין מדריך לחניך, וזאת — במלה טובה וביחס חברי. יחסים אלו של הורוביץ וחניכיו התפתחו עד כדי כך שהוא היה ממש נערץ ע"י חניכיו. הוא לקח אותנו למסעדה, כדי לחוג מאורע מסויים. תמיד היינו שמחים לטוס אתו (לא עם כל אחד שמחים).

כחודשיים היינו יחד, הורוביץ ואני, כחניך ומדריך. למדתי להכיר את אהבתו למתמטיקה. כמעט כל דבר הקשור בטיסה אפשר היה לנתח בצורה מתמטית, והוא עשה זאת. באחת מהשיחות האיטיות כשנשאל מה יעשה בעתיד, ענה, שכנראה ילמד מתמטיקה ופיזיקה באוניברסיטה. הודות להדרכתו הטובה הגעתי לרמת הציונים הגבוהה ביותר שלי במשך הקורס. לולא העבירו אותי לידין של הורוביץ באותו שלב קריטי, שבו הייתי על סף ההסתלקות מבית-הספר לטיסה, ספק רב אם הייתי מגיע למסדר ה- סיום.

הפגישה השנייה שלנו היתה כעבור שנה, הגעתי לשלב הסופי של הקורס והורוביץ הגיע לשם כמדריך. הפעם אומנם לא היה המדריך האישי שלי, בכל זאת המשיך ביחסו האישי והתעניין בנעשה, במצבי בקורס, בקשיי וכו'.

הפגישה הבאה בינינו היתה בטיסת הקרב של הורר- ביץ, שאליה הגעתי אחרי סיום הקורס. שם שוב נתבלט הורוביץ בשקט האופייני שלו, בהתחבאות אל הכלים, וב- רמת הטיסה המצויינת שלו. ניסיתי לחקות את אופיו ה- שקט, ואת יחסו החברי לשאר הטייסים.

הוא נראה בעיני כטייס האידיאלי בטיסת-קרב.

אבי יגל

התרגלנו כבר לפרידות הארוכות. מיום שעזבנו את הבית, אנו נפרדים ועוברים ממקום למקום, מתגעגעים, נפגשים פגישות אקראי, רואים חבר לרגעים ורוצים לחזור למקום אחד.

גם המקצוע שבחרנו לנו רצוף פרידות ומעבר ממקום למקום. אתה קם בבוקר בתל-אביב, טס לבאר-שבע, לאל-עריש, וחוזר לבאר-שבע, אחר-כך לתל-אביב, ובערב טס לרמת-דוד לבקר חבר. במשך היום אתה רואה אנשים שונים במקומות מרוחקים — והמרחקים מתבטלים. אין בך כבר ההתרגשות שבמפגש עם מישהו רחוק, כי המרחק כמעט שאינו קיים לגביך.

תוך כדי כך אתה מתרגל לפרידות. אתה יודע, שתפגש עם הנפרד ממך במקום זה או אחר, ותמשיכו בנקודה בה הפסקתם. ואחר הרגע הראשון של התעדכנות — "מה נשמע?" "איך בלימודים?" "ימשך הוויכוח שהיה נטוש בפגישה הקודמת, שהיתה אולי לפני חודשים רבים.

אולי משום שמושג הפרידה כל-כך נטשטש אצלנו, אין אנו יכולים לקלוט מה היא פרידה שלא תסתיים. נדמה לפעמים, כשאני מגיע לתל-אביב, כי לפתע אראה את צבי. למה לא? הן לא נפרדנו, לא אמרנו שלום זה לזה, פשוט, לא ראיתי אותו זמן ממשך ותהיה זו כאחת מאותן הפגישות שהיו לי אתו בשנתיים האחרונות פגישות חפוזות, שכל אחד מנסה לפרוק בהן את אשר הצטבר בו בתקופה האחר-

רונה והקשה שחלפה. ויתכן שתחושה זו מוצאת לה חיזוק בעובדה, שנפרדנו בחטף מהרבה חברים, מבלי אפשרות לומר להם שלום. ואולי הם הלכו לרגע, הם נמצאים מעבר לפינה, כשאגיע לשם ודאי אראה אותם.

אולי משום כך, כאשר אני חושב על צבי, אני שואל את עצמי, מה אומר לו כשאראה אותו. מה יאמר הוא? איזו השמצה חדשה תהיה לו, איך אתפתל ואתחמק מהשאלות הישירות שהוא ישאל, איך לא אביט בפניו המחייכות לנוכח תשובותי המתחמקות. ברור לי לגמרי שלא אראה אותו, ושהוא כעת עם אחיהו, זבולון ורבים אחרים, אבל גם אותם איני רואה ותמיד נדמה לי, שבמסיבה הבאה, בפגישה הקרובה, הם יהיו, ונשוב ונספר ונצחק, נחשוב ביחד ונקווה לעתיד טוב.

ואם יש לי תקווה כלשהי בעניין זה, הרי שהיא תמיד שאחשוב על צבי בצורה כזאת. כי הפגישות החוזרות עם צבי בדמיוני נותנות לי את כל שאהבתי בו בפגישות, שהיו אתו במציאות. לכך מתכוונים כשאומרים. ש"זכרם יהיה עמנו תמיד!"

תחושה זו היא כאילו לא עם זכרו אני נפגש, אלא אתו עצמו. כי האור שהיה צבי נושא אתו, הפקחות והשנינות שלו יקרים לי, ואני מקווה שיהיו יקרים תמיד גם בפגישות-החלום הקצרות, שאני עורך אתו בימים אלה.

אליעזר

מפקד חיל האויר
טל' - 69-2656
כא - 50 - 2538
כסלו תשל"ד
31 דצמ' 73

לכבוד
משפ' הורביץ
קבוץ מסילות

הגנר קרוי

אנא קבלו את רגשי השתחפופתי באבלכם הכבד על מות
בנכם הורביץ צבי במלחמה.

כאוח הערכה לפעלו ואמץ לבו אל מול פני האויב,
הועלה בנכם לדרגת סרן מיום 6 אוק' 73.

בשמי ובשם חבריו לנשק, האבלים על נפילתו.

בנימין פלד
בנימין פלד - אלוף
מפקד חיל האויר

... היום היתה לי טיסה מסוג מסויים, שבה יש
הרבה, הרבה, זמן להסתכל על הנוף.
היה יום ממש יפה, עם ראות טובה וגושי עננים
גדולים, בדיוק בגובה בו טסנו.
עברנו כל פעם בין הפסגות שלהם, קרוב-קרוב,
מין גושי-צמר ענקיים ורכים.
למטה ראיתי מרחק עצום.
ולפתע - נזכרתי במסע אחר שעשיתי ב"מכין" -
אחד מאלה שהכיתה צועדת לבד. מצאתי את הדרך,
הפיתולים, הכביש - בקיצור: נתיב בו צעדנו
שלושה ימים - במבט של 10 שניות...

שלכם

צ ב י

צפורה וסלק שלום,

נסיתי להסביר לכם היום שאני לא מצליחה בכתיבה ונדמה היה לי שלא הצלחתי להסביר זאת. נגשתי כבר כמה וכמה פעמים, כשיש לי רעיונות ומחשבות וזכרונות והמון מה לאמור על צבי ופתאום נראה לי הניר כאינו משתף פעולה ולא הצלחתי ביותר. ויש הרבה מה לאמר.

כשחזרנו היום ממסילות אמרה לי סיטה, שאילו היה צבי חי כבר היה עוזר לה לעבור דירה — כך סתם, בלי "לעשות מזה ענין", זאת אומרת, בלי לתת את ההרגשה הלא נעימה של החזרת חובה. ואומנם כך היה מתנהג, עוזר ומקטין את ערך עזרתו.

ורק קצת דיברנו. ורציתי לכתוב, כי צבי היה אולי האדם הכי מבוגר מבין הצעירים שהכרתי. כל כך בשל, ושלם עם עצמו, ושקול — וכל כך הרבה יש ללמוד ממנו. וכך ראיתי, שעלי באמת לנסות שוב, ולהעלות על הכתב את דמותו שראוי לזכרה. ואיני יכולה לשכוח סיפור אחד קטן, שבעיני הפך למין סמל ליושר.

זה היה כשנסענו פעם לאילת ב"סוסיתה" של הקיבוץ לשישי-שבת. כשראיתי את צבי ממלא דלק ושוכח לקחת קבלה הערתי לו על כך, והוא לא הגיב. בערב שאלתי — למה? ונעניתי, שהקיבוץ לא אמור לממן לו את תענוגותיו הפרטיים, ועל-כן הוא אינו מתכוון להגיש קבלות על נסיעה מסוג זה. איני יודעת, יתכן ובעיניכם כחברי קיבוץ זה נראה טבעי. אבל בחברה שלנו היום, כשאנשים מנסים לחטוף יותר ויותר מהעוגה הכללית, התנהגותו היתה כלי-כך אחרת עד שזה היה ממש מדהים.

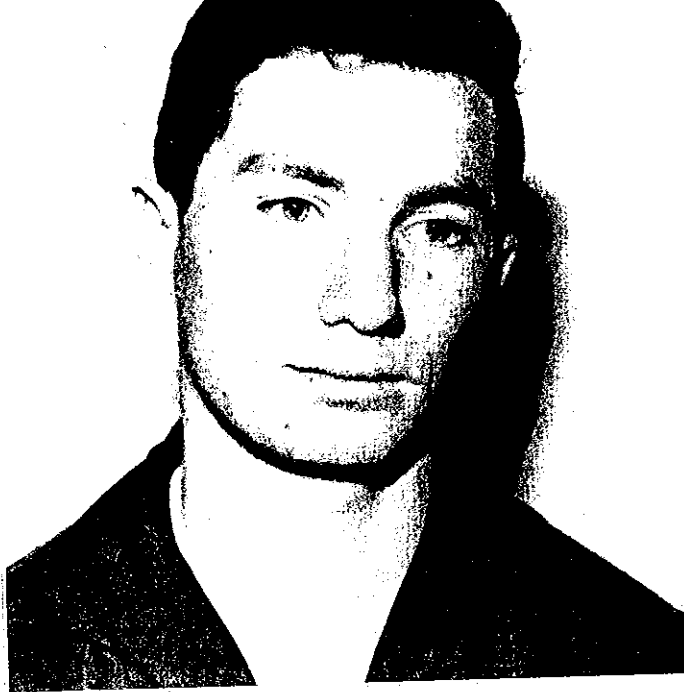
כזה היה, ואתם יודעים זאת היטב, טוב יותר ממני. ואני רק רציתי להתנצל על "גמגומי" — בכתיבה. ואין כאן חוסר רצון אלא סתם חוסר כשרון, שעלול רק לגרוע ולקלקל.

ובאמת, הייתי כותבת על צבי לו רק הצלחתי, ואני מתנצלת על "השתמטות" זו.

שלום ולהתראות

בידידות קרני

ציפקה וסלק היקרים,

אולי משום כך היכינו לו תמיד, שיבוא לבקור ולאחר שנסע נדמה היה, כי רק אתו אפשר לשוחח ולהנות מכל פיסת-זמן קטנה העוברת, וכל שהיה לפני שבא, פשוט לא היה זה.

היום צריך להסתגל לעובדה, ששוב לא ידפוק על הדלת. לא פתאום ולא בלי הודעה מוקדמת כדרכו, וגם לכך שאף אחד לא יגיד לנו לפעמים בערב: "הטייס שלכם מחפש אתכם". וגם שלא נלווה אותו עוד אל "הכרמל" החונה על הכביש, וזה קשה מפני שבסה"כ אפשר לחשוב, שזה הזמן שלא נפגשים עד לפעם הבאה... ואולי זה באמת כך, מפני שאיש אינו תופס את מקומו אצלנו, פנימה.

והוא נשאר לנו כל-כך צבי שאיננו, כמו אף אחד אחר. שלפעמים נדמה, כי ימשיך לפקוד כמנהגו גם להבא... ציפקה וסלק היקרים, אתם שהייתם של צבי יותר מכל אחד אחר, אפשר שתמצאו מעט עדוד במחשבה שאת הזכרונות על צבי, אלו נקודות-אור שנותרו, איש לא יוכל לקחת מאתנו... לא עוד. שדה יואב, יולי 1974

יש משהו מביך לדבר באזניכם בשבחו של צבי, והרי הוא בן לכם ואין יקר ממנו ומה נוסיף אנחנו. אך לנו קשה כפלי-כפלים שלא לדבר על צבי, וכאן ממקום שבו הכירו את צבי רק כאורח (ואעפ"כ זוכרים אותו רבים) אל מי נוכל לדבר זולתכם?

יש כל מיני זכרונות על צבי ישנו זה מן השולחן המ- שותף בחדר האוכל במוסד במשך שנה שלמה, ועיקרי צחוק עד דמעות מבדיחות, שצבי היה מביא כמנה ראשונה לאר- חה מידי יום ביומו.

ישנו הזכרון של עבודה משותפת בקן בבית-שאן, שעי- קרו הכרות עם צבי צעיר, אך כבר רציני, יסודי, שותף להת- לבטות, לצרות, לסיפוק... כבר, כמו אחר-כן, חבר.

ישנם אלו, הזכרונות המאוחרים יותר, של פגישות בשדה-יואב כשהיה קופץ מן הבסיס בלילות שישי או בשבת בצהרים לביקור של כמה שעות. אלה הזכרונות של צבי-טייס שהוא אותו צבי כמקודם והטיס הוא לגביו "אד" עוד משי- מה, שיש לבצע ולהשלים בדרך אל ההמשך. ואחר כך, כבר לא הרבה (כי היה עסוק כנראה מאד) זכרונות על צבי-אזרח- סטודנט עמוס, המנסה להגשים חלום ישן על ספרים ומיס- פרים באוניברסיטה.

אפשר לומר, כי גם מעגל זה כמעט הושלם בפגישה אחרונה, בערב תל-אביבי אחד של חודש ספטמבר, כשניתן כבר לדבר על בחינות סוף-שנה, על הצלחה ועל סיכום השנה כראשונה לאלו שתבואנה אחריה.

כל אלה הזכרונות הם בעצם נקודות המפגש בפרק חיים שלו ושלנו — נקודות שהפכו לאור... אור, כי פגשנו אדם. והרי זהו הדבר, שיש לספר על צבי שהיה אדם, שיש לו מה להציע לסובבים אותו מעולמו שלו, פנימה. משהו ער, רגיש, צוחק וגם רציני — משהו חושב. ולנו — איש כלבנו: כזה שאנחנו תמיד אתו, מרגישים, צוחקים וחושבים באופן דומה.

שלכם בידידות

שולה ודודי

ציפקה וסלק היקרים !

פעמים רבות במשך השנה האחרונה רציתי לכתוב אלי-
כס את הדברים, אשר היו על לבי ולא יצאו תחת ידי.
אני לא למדתי עם צבי ואין לי חויות משותפות מתקור-
פת הלימודים, על הישגים, על מורים ומדריכים, על מסיבות
וחגיגות ומעשי-קונדס שבוצעו. לטוילים לא יצאנו מעולם
יחד וגם בצבא לא שרתנו יחד, כך שאין לי כל זכרונות על
מעשים ומאורעות מתקופה זו, מה עוד שצבי, כמוני, לא
נהג לספר ולהתפאר על מעשיו בצבא, על הכלים והאמצעים
אתם בא במגע, למד או הפעיל.

למרות זאת, יודעים אתם, מוזר, צבי ואני קראנו זה
לזה בשם המלא. הוא לי אבישי ואני לו צבי. לא בשמות
חיבה ולא בקיצורים או תוספות המקובלים על אנשים קר-
בים ובכל זאת, נדמה לי, כי קרובים היינו מאד זה לזה.
חושב אני, כי הקשר בינינו נוצר בתקופה בה הדרכתני אותו
בבניית טיסן, אם כי אינני יודע אם כבר אז היה ברור לצבי,
כי דרכו תובילו לטיס. קשר זה נשמר לאורך השנים, ואף
התהדק לאחר שסיימתני את הטכניון וצבי התגייס לצבא.
צבי היה בן בית אצלנו. אהבנו, נעמי ואני, את-ביקוריו,
את הספונטניות שבהם, את חוסר התכנון או הודעה מראש.
תמיד היה רצוי ותמיד היה מקום עבורו. היתה ביננו הבנה
שבשתיקה, ואין זו מליצה. יכולנו לבלות ערב מהנה תוך
האזנה לתקליטים, שירי רחל, חוה אלברשטין, פריגינט או
קוגט, כאשר מיספר המשפטים שהוחלפו היה מועט ביותר.
אפילו איכות הפטיפון לא הפריעה, אם כי צבי לא יכול היה
להבין, כיצד אני אינני אוהב את באך. צבי אהב מוזיקה
והירבה ברכישת תקליטים, כאשר לעיתים קרובות את הא-
זנת-הבכורה ביצע אצלנו. זכור לי, כיצד חיפש מערכת סטר-
אופונית טובה, ומיד עם רכישתה לקח אצלנו ערימת תקלי-
טים כדי להשוות איך הם נשמעים סטראופונית.

תקופת הלימודים זכורה לי היטב, הן הלימודים לבחי-
נות הבגרות, הן בחינות הכניסה לאוניברסיטה והלימודים
באוניברסיטה. על צבי היה להשקיע מאמץ רב, אך מעולם

לא היה מן הוותריים, כאשר נגע ליכולת הביצוע שלו, וכך התאמץ ועבר את המכשולים האלה. תקופה זו זכורה לי במיוחד, משום שביקוריו אצלנו היו מרובים ותכופים. לא פעם ישבנו ודנו וניסינו לנתח "חומר", אשר כבר שכחתי או שרמתו היתה מעבר לנדרש במסלול הלימודים שלי. צבי היה חוקר בכל נפשו, בכל עצמיותו, ולא היה מוכן לקבל נתון שבספר כאקסיומה. הוא היה חייב לדעת את הראשית, את המוצא, ולהבין מדוע האמת שבספר-הלימוד היא אמת באמת. יכולת זו שלו להתרכז בכל נושא ולהתעמק בכל, היתה בלתי רגילה ולעיתים אף בלתי נתפשת.

צבי אהב מאוד את המשפחה. לאחר בילוי שבת בבית, היה מרבה בסיפורים, במיוחד על דורון, על הקונצים שלו ועל התפתחותו. לילדים היתה משיכה אליו ואף סיגל לא היתה מוותרת על נוכחותו, ומשבא לביקור בשעה מאוחרת, זהיא עדיין לא נרדמה, היה חייב לערוך ביקור בחדרה, דבר שהיה יוצא דופן לעומת מבקרים אחרים. גם את הקיבוץ אהב צבי עד מאד, ויודע אני בכמה קשיים, מאמץ וכאב נפרד מהקיבוץ לצורכי הלימודים. צבי היה מוכן להשקיע פי כמה מאמץ ועבודה הן בלימודים והן לקיומו, לו היה זוכה לקבל את איחולי הקיבוץ וברכתו ללימודים. למרות זאת "הביתה", פירושו היה — מסילות ובכל הזדמנות היה נוסע "הביתה". צבי היה לא רק בעל אוזן רגישה למוזיקה, אלא גם בעל עין בוחנת. זכורים לי הערבים שלאחר ביקורו בחו"ל. סיפוריו ותאוריו לפרטי פרטים עד שניתן היה לראות בדמיון את אשר ראה במציאות. תכונה זאת, כך נראה לי, היא שהביאה אותו להבין את הצעד שנעמי ואני ביצענו ברכישת הבית בבית-עובד. תמיכתו הנלהבת בצעדנו היתה מקור עזוד רב. אך לא רק עידוד מוסרי קיבלנו ממנו, כי אם גם עזרה ממשית. גם כשעברנו לבית-עובד הירבה צבי לבקרנו. זכור לי במיוחד בוקר השבת, שבו עבדנו על בניית משטח מרוצף ליד הבית. צבי היה בדרכו לביקור ידידים בשדה-יואב ובדרך "קפץ" לראות מה נשמע. כשראה את העבודה, פשט את חולצתו ואמר "יש לי בשבילכם שעתיים", ומייד החל לעזור.

צבי, כפי שאמרתי, ראה את האפשרויות הטמונות בחצר כשלנו, למרות השממה אשר שלטה בה כאשר ראה אותה. בזה קשור גם הזכרון האחרון, גלוית ברכה לראש השנה אשר שלח לנו, ציור של זר פרחים וברכה "בתקווה שתגדלו אצלכם פרחים יפים עוד יותר".

שלכם באהבה

אבישי

לסלק וצפורה שלום ושנה טובה

לפני כשבועיים שבתי מחו"ל וכשחזרתי מצאתי את מכתבכם, המציין את תאריך הבאתו של צבי לקבורת קבע במשק. מסתבר, שהתאריך חל במועד היותי בחו"ל ולפיכך לא עלה בידי להיות נוכח בהלוויה ולבקר אצלכם.

ימים אלו הם השנה לאחר המלחמה, לאחר המהומה הגדולה, התוהו של הסתיו שעבר, עם השכול הנורא שהביא עמו. זכור לי ראש-השנה שעבר — היו אלו ימי חמסין קשים, העתונים היו מלאים בוויכוח הציבורי סביב ההתיישבות בפתחת רפיח, והחריגים שליוו את ההתיישבות שם, והיתה הרגשה של מצוקה רבה, כאילו התבשיל הקדיח וגלש לתוך האש. היו אלה ימים של טרם-סערה, אשר מי שענינו בראשו ראה אותה מתקרבת.

היום בראש-השנה הזה, כשאני חושב על השנה שעברה ועל מחירה הנורא ממלאת אותי רק תחושה אחת: רק שהכל לא היה לשוא. שרק לא יהיה כך. דיברו לאחר המלחמה על רעידת אדמה. מחפשים רעידת אדמה בספרות, בתיאטרון, בהתנהגות הציבור, בחינוך וכו' אך אחרי כל רעידות-האדמה האלו, צר לעתים לראות, כי התנהגותו של היחיד לא השתנתה, והציבור ככלל שוחה בזרם ואינו מושיט יד לשנות ולתקן.

היום איני מרגיש חובה כלפי העם וכלפי עצמי. חשובה לי מאוד הידיעה, שהכל לא היה לשוא, שהמלחמה הקודמת היתה רק מדורגה בעליה; שלב בהגשמת חברה טובה יותר, ביסוס לחיינו בארץ. זה נשמע אולי כפרזה, אבל זו חובתנו כלפי מי שנתן את הקורבן הגדול ביותר. ועוד דבר. בימים אלו של שנה למלחמה, אני נזכר בשיר שכתב חיים גורי ביום השנה לחללי הפלמ"ח ב-1949 — "שיר הרעות". והוא אומר:

"כבר שנה — לא הרגשנו כמעט
איך עברו הזמנים בשדותינו.
כבר שנה ונותרנו מעט
מה רבים שאינם כבר בינינו
אך נזכור את כולם
את יפי הבלורית והתואר
כי רעות שכזאת לעולם
לא תתן את לבנו לשכוח"

השיר הזה הוא מעין שבועה. ואני מקוה ששבועה כזאת ישבע הדור שלנו לאלו ממנו, שנפלו במערכה. וצר לי לחשוב לפעמים, שבנוסח של 1974 שואל הצעיר הישראלי — "נזכור את כולם?"

לעצמי אני מבטיח, שאת חברי שלי אזכור — כי אחרים אין לי במקומם.

אליעזר יערי

כך הכרתיו.

לקשרים שנוצרו עמו קשה למצוא דוגמה. במילותיו השקולות, בהקשבתו, בהתלהבותו הכנה, נטע בי הרגשה, שהוא פרטנר שלא יאכזב לעולם.

כשהכרנו, הרצתי בפניו את רעיונותי ורציתי לשלבו בנושא בו אני עוסק. הוא התלהב ובלי החלטות פורמליות, בתקיעת כף אמינה הסתער על העבודה.

במהלך העבודה זשנו וניתחנו עניינים שברומו של עולם. צביקה התרכז בפיזיקה, אך הקיף בעיות חברה, כלכלה ומוסר. הוא היה מקשיב לך, מסכים, חולק במבט עין וממשיך עמך.

מנהגיו בענייני כסף היו כשל נדבן, אף על פי שתמיד בקושי היה גומר את החודש.

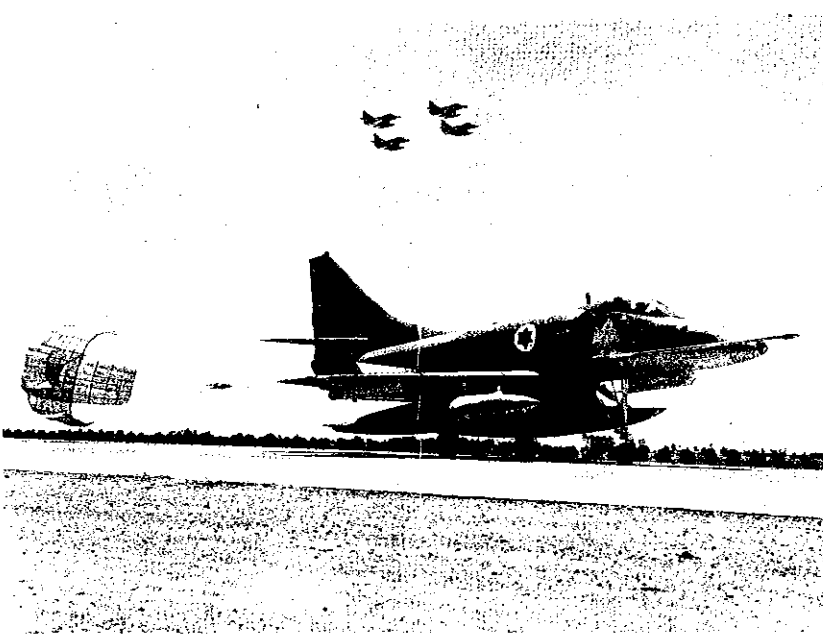
על נושא צבא ומלחמה שוחחנו רבות. כאשר שאלתיו, איך מסתדרים עם טילים, השיבני בחינך האופייני: "זו לא בעיה". לא ירדתי לסוף דעתו, אך האמנתי שהוא איננו פוחד.

לאחר מכן הוברר לי, שמול חובותיו למדינה לא נחשב כלל מורא הטיילים.

צביקה שיך לקומץ הענקים שבתוכנו, ואת קיומנו אנו חבים להם.

עמוס שפי

רמות השבים

לא אשכה, ותמיד עד יומי האחרון, אזכור אותך צבי האהוב.

נלקחת מאתנו, היקר לנו, במלחמת יום הכיפורים, מהראשונים בהשתקת הטיילים האכזריים ברמת הגולן. נפלת בשעות הבוקר — יום ראשון למלחמה.

לא ידעת פחד, ואף לא עלה בדעתך כי מטוס סקייהוק יכול להיפגע. תמיד סיפרת עד כמה משוכלל המטוס וכי מצוייד הוא במכשירים מודרניים כעין "קדילק אווירי".

פתאום פגע בך טיל אכזרי, במהירות עד שלא הספקת להשתמש במכשירים שכה התגאית בהם.

בשנה האחרונה, בעת הלימודים באוניברסיטה בילית רבות בביתנו והיית לנו כאחד מילדינו. שיתפת אותנו בכל שמחה ועצב. סיפרת לנו על הבחינות, המרצים וכל יתר ההתרחשויות במסגרת הלימודים ובעבודתך.

לא אשכה איך ביום רביעי שלפני יום הכיפורים, נכנסת הביתה בשמחה ואמרת: "היום נעשיתי בוגר, גמרתי את הבחינה האחרונה לבגרות".

בשבת של יום הכיפורים לא התכוונת לנסוע הביתה למסילות, אך משום מה שינית את תוכניותך, ברגע האחרון ונסעת. למחרת פרצה המלחמה האיומה ואתה גוייסת עם ראשוני הטייסת לבלימה מערך הטיילים הסוריים.

נראה כי יד הגורל היתה כי תיפרד לנצח מההורים, מבני המשפחה ומכל חברי הקיבוץ שכה אהבת.

קשה להשלים עם העובדה כי לא נראה אותך שוב, אך דמותך בליבנו תישאר לעד.

הכרתי את צביקה עוד בתקופת שירותו הצבאי. יד המקרה, ונפגשנו שוב על ספסל הלימודים, מתמודדים עם אותם אתגרים קשים, בשנת הלימודים הראשונה, ובעיות הקיום היומיומי בחיים האזרחיים.

צביקה ידע את אשר ניצב בפניו, אך החלטתו היתה נחושה לעמוד במיבחן. לעתים קנאתי בו, שבשיחותינו הארוכות גיליתי אדם, היודע להתייבב בפני אתגרים קשים, היודע להתגבר על משברים שהם מנת חלקו של סטודנט מתחיל וביחוד אחרי שנות שירות-צבאי רבות, כאשר עליו להתמודד גם עם בעיות שאינן ברומו של עולם, כמו מציאת דירה, מקום עבודה, וסתם "להסתדר".

נתקנאתי בו, אך שאבתי ממנו עידוד. ראיתי אדם בעל עקרונות, דבק במטרותו בעקשנות ויותר מכל שואף דעת. תמיד רצה לחדור לעומקם של הדברים, להבין, ללמוד, כדי להרחיב את הדעת ולא כדי לזכות בתארים.

אני זוכר אותו בכיתה. תמיד שאל, התעניין וביקש להבין עוד ועוד. לא אחת, כאשר הרצאה לא הובנה כראוי, היו המבטים נישאים אליו בתקווה, שאולי צביקה ישאל ויבקש להבין.

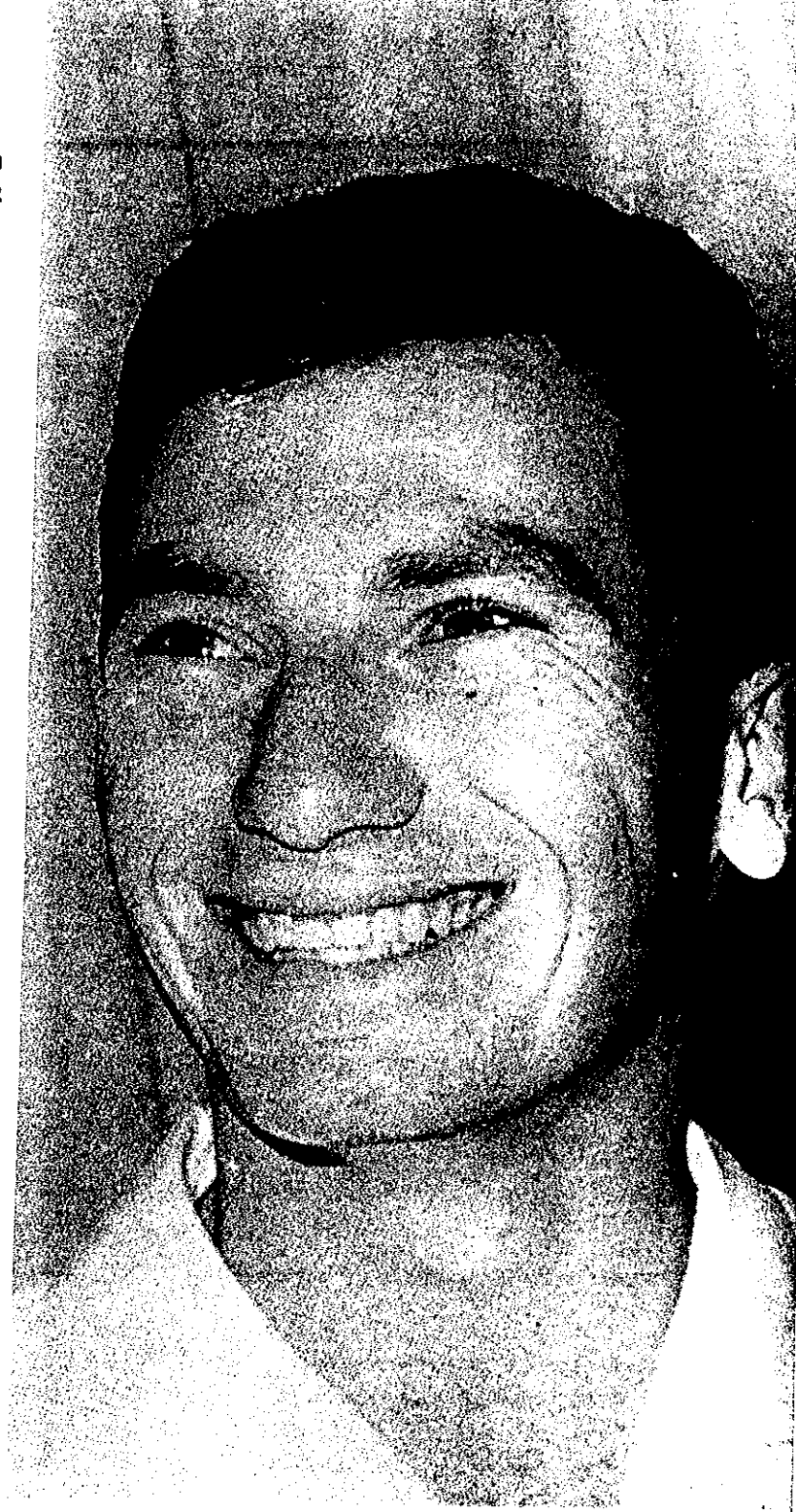
הוא היה היחיד, שבק בעקרון "לא הביישן למד", ולכן גם הצליח להתנשא ולהגיע קרוב יותר לפיסגה. מאמציו נשאו פרי, הוא הצליח בלימודים וקנה לו מעמד בין החברים לכיתה.

השעות האהובות עלינו, ובייחוד עלי, היו שעות הצהריים. בהפסקות הצהריים הארוכות היינו נוהגים לשבת "על צלחת חומוס" במסעדת הסטודנטים, השיחה קלחה, ואני נהפכתי למאזין.

חוש ביקורת מפותח היה לו, לצביקה, והוא לא חסך בה. היה ער לבעיות, שאינן דווקא בתחום הפיזיקה. הירבה לשוחח על החברה והכלכלה, לבקר את המוסר הירוד של האדם ברחוב (ובייחוד של בעל המוסך), על יוקר המחיה. לא עדות לרפיון רוח היתה זו, אלא להיפך. היה אדם, הרוצה לשאת את כל היקום על כתפיו ולשנות את פני העולם. נהג לדבר בביטול: "שמע, זה לא רציני", אך אמר דברים שיש בהם עומק ורצינות, כאילו היה מתבייש להיתפש ברוח קודרת. דיבר בבדיחות הדעת והשתמש בהערות ציניות לרוב, כשחיוך רחב על פניו.

כך ישאר בזכרוני תמיד.

איבדתי חבר, הדרך בלעדיו קשה.

ברצוני לספר מעט על צבי, ועל התקופה שבה חי ולמד בתל-אביב.

חשבתי שאני מכיר את צבי די טוב מהתקופה, שבה היינו בקורס הטיס, אך התברר לי שלא כך הדבר. בתקופת הקורס היה צבי ממוקד כולו לכיוון הטיסה, כאשר מסיעות לו היחס הרציני והבגרות שהיו מתכונותיו הבלוטות, ואילו כאשר נפגשנו שנית בהדרכה, התברר שהבחור השתנה. לא באופיו, כמובן. היציבות שלו נשארה בלתי מעורערת, חוש הצדק המפותח שלו נשאר כשהיה, אבל שאיפותיו השתנו. הורגש בו שהוא התעייף מצה"ל, והשאיפה ללמוד, שהיתה חבויה תחת הרצון להצליח בקורס טיס פרצה החוצה, נראה ששום דבר אינו יכול להביא לו סיפוק כעת חוץ מלימודים.

והלימודים עצמם היו המטרה, והמטרה היחידה. הקיבוץ הגביל אותו, והוא הרגיש שהוא חייב להשתחרר, ולהיות חופשי ללימודים, להיות אדון לעצמו, ולהחליט לאן דרכו.

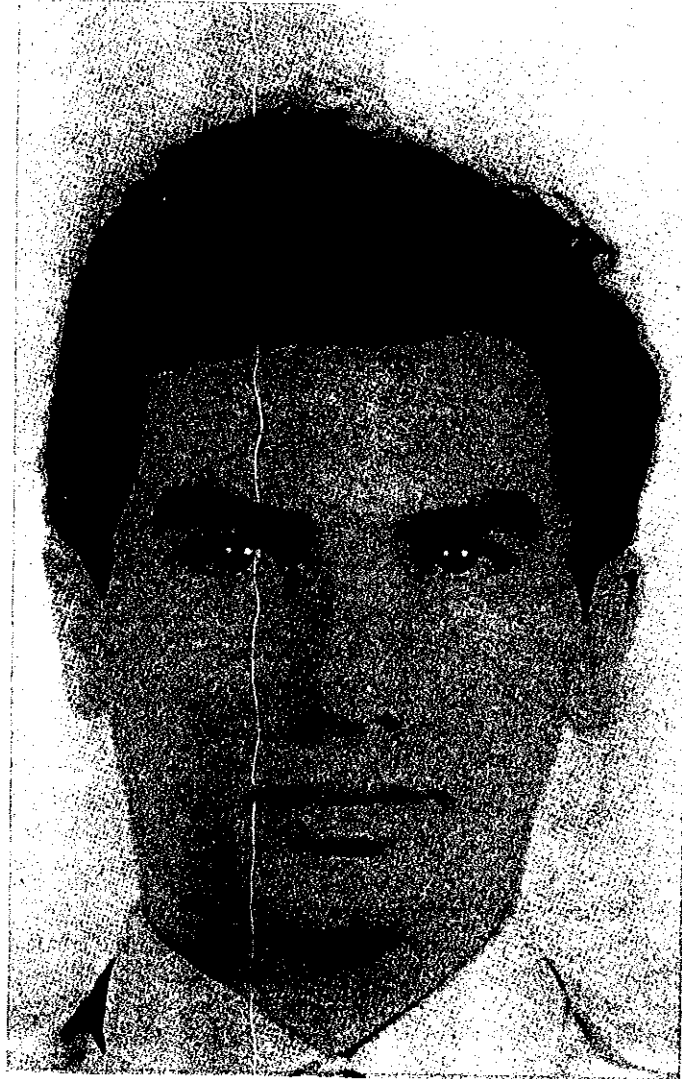
על-אף התנאים הכלכליים הקשים, והוא נאלץ לעבוד הרבה לאחר הלימודים ובשבתות, ולפעמים גם על חשבון הלימודים הוא היה מאושר.

הלימודים עצמם היו קשים בהתחלה, היו רגעים ארוכים שבהם הוא היה חושב ושובר את הראש על בעיה כלשהי, היה יושב עד שעות מאוחרות בלילה ולא מצליח להתגבר. ברגעים אלו היה מתגנב מעט יאוש לקולו, והיה מהרהר על השניים שהפסיד שבהם לא למד ולא התפתח די. אבל הוא לא ויתר, ולו גם על בעיה קטנה ביותר, והיה ניגש לחברים, ויחד איתם היה פותר את הבעיה. עצם הלימוד גרם לו אושר רב, והוא השקיע בזה את כל מרצו וזמנו.

יחד עם זאת, כאשר הרגיש שהוא יושב יותר מדי, בשעת חצות, למשל היה קם ואומר "או קיי", עכשיו כוס קפה ופיצה, זה מה שאנחנו צריכים", והיה עוזב את הכל על השולחן לוקח את ה"סימקה" והיינו יוצאים להפסקה של שעה, רק כדי לשוב מאוחר יותר עם ראש נקי להמשך הלימודים ואל באך שהיה מונח לו באופן קבוע על מערכת הסטריאו, נראה לי, שהשנה הזאת של השתחררות מהצבא והלימודים באוניברסיטה היתה אחת השנים המאושרות

בחיי, ואת צחוקו שמעתי פעמים רבות בשנה זאת. על-אף ההתחלה הקשה היתה זו שנה פוריה מאד, וצבי גמר את השנה בציונים גבוהים מאד. לא ברור לי בדיוק, מה היו תוכניותיו, ידעתי, שאם יצליח בלימודים, הוא ישאף להגיע למחקר, אבל בצד הלימודים תמיד קיננה בו מחשבה על קיבוץ שקט בלב הנגב והווי שיתופי שאין לו תחליף.

דני שיאון

בבית-הספר לטיסה פגשתיו לראשונה כחניך. אני הייתי אז מדריך, אבל לא המדריך האישי שלו. לאחר-מכן נפגשנו שנית בטייסת קרב-אימונים שלו. למעשה כמעט שלא הכרתיו במשך שירותו בצבא, אם כי הוא הכיר אותי יותר, בהיותי מעט מבוגר ממנו. נפגשנו שוב עת התחיל בלימודיו באוניברסיטה. כיוון שאני למדתי פיזיקה כמוהו. היה סר אלי לעתים קרובות

להעזר בלימודיו. הכרתיו יותר לעומק, ויכולתי לעקוב גם אחר התקדמותו בלימודים. היינו משוחחים בדרך-כלל עד שעת לילה מאוחרת.

צבי היה נכנס לביתנו במין בישנות מהולה בענוותנות. היה מניח את ספריו ומספר על המקצועות שלמד. מקצועות קשים, בעיקר משום שלא הוסברו דיים על-ידי המרצים, וקשים גם משום שלא למד אותם בהיותו בקיבוץ.

המעבר לאוניברסיטה היה לו קשה, כמו שקשה לבחור המסיים צבא, ושכח את תלמודו, ובפרט לקיבוצניק שהיה צריך להכין את עצמו לבחינות הבגרות ולעמוד בהן. קשה היה גם המעבר לחיי עיר, הצורך לעבוד כדי לקיים את עצמך, והצורך ללמוד, וללמוד הרבה.

צבי למד המון. את כל מרצו השקיע בלימודים. היה לומד כל יום עד חצות, וכשלמד אצלנו בבית, היה חוזר לביתו וממשיך שם, מנסה להשלים את הפער. אם בסמסטר הראשון היה מיואש מעט, הרי בשני רכש בטחון רב, הציונים השתפרו וגם ההרגשה. הפעם היתה המגמה לא רק לעבור, אלא, לעבור טוב יותר.

לא פעם תהינו יחד, לשם מה כל המאמץ, הרי להתקיים מפיזיקה אי-אפשר, והחיים שחולפים קשים ומאומצים — עבודה לאחר הלימודים, ולימודים אחרי העבודה. אך היתה בו כמיהה ללמוד, להתרומם, שלא קשורה בשיקולים מעשיים, שהרי לחיות בכבוד יכול היה בקיבוץ. מתרעם היה על מורים שלימדו רק כדי לצאת ידי חובה.

חביב היה ביחסו אל הילדים, אבהי, לא פרוע ומשתולל, אלא מתון ודואג. מדי פעם היה נכנס ובידו קופסת תמרים משובחים, ש"אבי מגדל". היה מספר על זני התמרים השונים, ותוך כדי דיבור הרגשת בגאווה על אביו, על הקיבוץ, אך לא היתה בו שחצנות וגאווותנות כמנהג דורנו, אלא התחשבות ועדינות רבה.

לאט לאט נפתח וחמימותו שפעה החוצה. בבואו היו הילדים מנתרים מהמיטות לראותו ולשחק עימו מעט. ארוחת ערב, דיבורים על הבעיות הבוערות במדינה, הזדעזעות ממעשי השחיתות, הכרה בצורך להעלות את רמת החינוך במדינה, ובעיקר לעדות הנחשלות. כמובן, דיבורים על חיל-האוויר, על הסקיי-הוקים, על "כמעט נפגע", על חב-רים, ושוב חזרה ללימודים.

ולפתע המלחמה — ואיננו עוד.

TEL-AVIV UNIVERSITY
FACULTY OF SCIENCES

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה למדעי הטבע

מדעים מדוייקים

צבי הגיע לאוניברסיטה בגיל מבוגר יחסית. המעבר מחיי הקיבוץ
וחיל האויר לחיים בעיר ובאוניברסיטה עם דרישות וערכים שונים היה
בודאי קשה ולפעמים לא נעים עבורו. למרות, ואולי בגלל כל זה תקף
אח לימודיו באופטימיות, בכישרון ובעיקר בהתמדה עיקשת.

כמורה שלא היכירו מקרוב הצטיר בעיני כחערובת של רצינות וחוש
הומור ובעיקר כבחור בעל פוטנציאל אישי ומקצועי שלא הספיק להגיע
לביטוי המלא.

פרופ' אורי מאור

אוניברסיטת תל-אביב
דיקאט הסטודנטים

תאריך 12.6.75

משפחת הרביץ הנכבדה,

הנני להודיעכם בזאת כי מילגה לזכרו של הרביץ צבי ז"ל
הענקה השנה לתלמיד בכר דוד מהפקולטה למדעים מדויקים
חוג פיסיקה.

אנו מקווים כי מילגה זו אשר תנציח את זכרו של יקירכם תסייע
בידי מקבלה בתקופת לימודיו.

אנו נמשיך לשמור על קשר עמכם גם להבא.

בכבוד רב,

פרופ' רונה שפירא
דיקאן הסטודנטים.

צ ב י ,

אני רוצה לכתוב, אבל לא עליך, רוצה לכתוב אליך. שהרי, כל כך הרבה דברתי אתך ואתה לא ענית, רק שתקת והקשבת והקשבת והענינים שלך, הן בלבד העידו עד כמה שאתה חושב על מה שמדברים. אתה היית נותן לי לדבר המון המון, בלי להגיב, בלי לומר מלה. ובסוף, בשקט האופי יני לך היית פותר את הדברים בכל כך הרבה הבנה. כך גם עכשיו. אני אכתוב ואגמור, ואחכה לתשובה ממך. רק שהי פעם כבר הכל אחרת לגמרי. ואני נשארתי מיותרת ובודדת. מחכה למשהו שלא יהיה עוד ומסרבת להאמין שאכן, כל זה נכון ואמיתי.

תמיד היית בטוח בכל מה שעשית, כמעט ולא היו ספקות בלבך. את הכל יזעת לעשות בשקט ומתוך בטחון גמור שזה בסדר, או שהכל יהיה בסדר, כך היית נוהג להגיד לעתים כל כך תכופות. גם כשהלכת בפעם האחרונה, היית משוכנע שזה שוב אותם "משחקים", החוזרים על עצמם מדי פעם. היית משוכנע שתהיה עוד באותו ערב בהצגה, שקנית לה כרטיסים שבועיים קודם, כדי לא להחמיץ הופעה של מנגנות בנבל... אבל נגינתך היתה כבר מנגינה של אבל ואתה הוא שטעית הפעם בהערכתך. ומטעות ארוכה זו שכולנו חיים אותה זמן כה רב, לא חזרת!

אח שלי, הרבה דיברנו עליך אחרי מותך, אך לא הרבה מכדי להכיל את דמותך הבוטחת והמבינה. ודמות זו לא תהיה אף פעם ניתנת להישטח על גבי הנייר, היא עמוקה וחזקה מכדי להפך למשהו כתוב או מצולם.

רציתי לכתוב, כדי להמשיך אותן שיחות שנקטעו באמצעותן, וזה לא המכתב הראשון והאחרון שלי — אליך, אלא, שכולם נשארים ללא מענה.

כל כך הרבה חיים נקטעו במלחמה ארוכה זאת. וכל שנותר לנו, בחיים הוא לבכות ולהטמין בעבר שהיה מלא אותך ואתכם, כל אלה שהלכו לבלי שוב.

שושנה

אני רוצה לבכות... אך העיניים יבשות, הפה קפוא, והמבט נשא הרחק הרחק. לא כך רציתי שיהיה. לא אל קברך רציתי להביא את הפרחים. אח יקר שלי, להתונתך היית צריך לקבל אותם. תמיד הפריד בינינו מרחק עצום, מרחק של שנים, מרחק של זמן ומקום. אבל עכשיו אנחנו קרובים, קרובים מאוד. אהבת את הבית, למרות שהיית רחוק. שמחת עם כל שינוי, עם כל בית שבנייתו נסתיימה, על כל תינוק שנולד. ואתה חזרת אל ביתך ש-אהבת, חזרת פשוט כתמיד, אך רוח אין בך.

רוצה שתדע אח, למרות שאף פעם כבר לא תוכל להבין. אם חשבת שנדע להיות בלעדיך... אם אי-פעם העלית בדמיוןך הפרוע את המחשבה שאתה תלך ותשאיר אותנו בודדים... זה התרחש... אבל אנחנו נשארו חסרי אונים. וכשהבכי פורץ לבסוף והדמעות מרטיבות את הלחי, ה-אף, והפה, אני נזכרת במשהו שאמרת לי פעם בשעה שהייתי עצובה: "למה את בוכה, הן הכל יכול עוד להיות גרוע פי כמה!" ואתה צדקת אח יקר, תמיד ועכשיו כפליים. אח יקר, אתה אינך עוד. כן עכשיו אני כבר בטוחה. עברה שנה כמעט, שנה שבה ניסינו להאמין, קוינו, שעוד הנס יקרה ושזאת תהיה טעות מרה או סיוט שיסתיים לבסוף.

עכשיו הכל ברור. הכאב עוד יותר חד וחותך, ואין עוד ניצוץ של תקווה. אהבתי את שתיקותיך, השתיקות שהביעו כה הרבה, אבל עכשיו אתה שותק, והשתיקה כואבת, צורבת את הלב, והדמעות פורצות.

אמרו לי שמתרגלים. אמרו גם, ששוכחים והזמן עובר. אבל אצלי רק הזמן עובר. אי אפשר לשכוח — אח שלי, לא, לא אותך.

שושנה

צבי, אני שוב אתך.
נאחזת ברגעים האלו שאני לבדי, ואז גם אתה אתי.
חושבת עליך. ומרגישה אותך. כאילו כל מה שהיה — סיוט
ארוך שנגמר.
צבי, כמעט עשרה חדשים שאתה אינך איתנו.
עשרה חדשים של בכי ענק וארוך וחזק. של מבט בווהה
בעיניים נפוחות אל עולם אחר. אל עולם שבו גם אתה היית
שותף.
אילו היית יודע כל מה שאפשר להגיד עליך — היית מתגאה
בעצמך. אבל אתה אף פעם לא רצית שיגידו שאתה טוב,
שאתה עולה על אחרים.
... אני מסתכלת בתמונה שלך והיא כל כך צוחקת, כל כך
לא משלימה.
אתה האמנת שיהיה טוב. זאת היתה התשובה שלך על
כל דבר.
לא דיברת אף פעם על הסכנות. האם התעלמת מהן, או
שמא לא רצית להכביד עלינו?
צבי, כל כך הרבה שאלות נשארו פתוחות, והן מחכות לך,
לתשובה הנבונה, ומי כמוך יכול להשיב אותה.
אבל עכשיו הכל כבר לא חשוב. אתה אינך. השארת אותנו
חסרי אונים. ולנו יש הרבה על מה לבכות.
נכון, שמוכרחים להמשיך.
שמעתי את זה מיליון פעמים ואף פעם לא הבנתי עד כמה
שאיך זה הגיוני. עד כמה שזה בלתי אפשרי.
אבל אתה תמיד ידעת הכל. אז אולי גם תגיד לי, איך
ממשיכים בלעדיך, צבי?

ש ו ש נ ה

צ ב י , זהו החורף השני בלעדיך.
זוהי הפעם השניה שהגשם מרטיב את האדמה,
והמים מעורבים בדמך ...

אני זוכרת אביב וקיץ אחרונים ובהירים,
וסתיו, שלא היה ובמקומו היתה המלחמה.
ואחריו חורף, קר ועצוב ובלעדיך.

טיפות הגשם. הן מרטיבות את קברך צ ב י .
ורק להן הזכות להגיע עדיך ולהרגיש אותך.
עצוב לי אח יקר שלי.

אני זוכרת אביב וקיץ האחרונים הבהירים
וסתיו שלא היה ובמקומו היתה מלחמה,
ומהמלחמה הארורה הזאת לא חזרת.
אוהבת להיזכר בך,

בעיניים שידעו לצחוק וכשהן צחקו, צחק אתן כל העולם.
ברצינות האופינית לך יותר מכל,
במבט הטוב והכן.

אבל צ ב י , כל זה רק מכאיב יותר וזה מזכיר לי שוב ...
אביב וקיץ אחרונים ובהירים
וסתיו של מלחמה
ומלחמה ממנה לא חזרת.

לא גיבור מלחמה שאפת להיות בני !
מאסת בנישול וסיפוח. לא הנצחון הצבאי קסם לך, כי
אם נצחון כבוד האדם. מידת הגבורה והאומץ שהתברכת
בה — הריהי אהבת החיים ועצמאות המחשבה. הבטחון
בעתידך והשאיפה להגשים את תכניותך בכוחותיך אתה
— ובדרך המיוחדת הנראית לך — אלו היו תכונותיך.
אהבתך הראשונה, בני, היתה אהבת הדעת, יצר החקירה,
השאיפה המתמדת לרדת לשרשי הדברים. כושר החשיבה,
שיקול הדעת, התבונה וההתמדה חברו יחדיו והפכו לייחוד
שכה אפיין אותך. היושר שבך, הצניעות והענווה — תכונות
אלה כיוונו את חייך בחיי החברה.
והיתה לך אהבה נוספת: המטוס והתעופה על כל
רזיה.

נקפדו חייך — ואלה אתך.

צפורה וישראל הורוביץ היקרים,

הרשו נא לי להשתתף בכל לב באבלכם בהילקח מכס צבי ז"ל.

סרן צבי הורוביץ ז"ל נחן את חייו למען מולדתו. הוא נפל

בחזית הצפון במלחמת יום הכפורים ביום יא' בחשרי תשל"ד (7.10.73)

והובא לקבורה ביום כה' בחשרי תשל"ד (21.10.73).

צבי ז"ל שירת כסייס מילואים בחיל האויר. הוא הוגדר

כסייס וקצין אחראי, בעל יזמה, יעיל, מדריך ותיק, מהסובים שהיו

לחיל האויר, אהוב על הכל. צבי הועלה לדרגת סרן לאחר נפילתו.

זכרו של סרן צבי הורוביץ ז"ל הינו קודש ונצדנו בלבנו

בגאון.

יהא זכרו ברוך.

ב י ק ר ,

משה דיין - רב-אלוף (מיל)

שר הבטחון

טבת תשל"ד
ינואר 1974

מֵה תִּרְעַשׁ אָבִי,
אָבִי הַשּׁוֹתֵק, הַמֵּלֵא
צַעֲקוֹתוֹ
אֶרְוִי בְּשַׁעֲרוֹתֶיךָ, אֲנִי
שֹׁהֵג מִכְּאוּבֶיךָ
הַעֲתִידִים לָבוֹא.

אֵיךְ לֹא אֶזְכֶּר
כִּי בְּדַמְעָה אֲזַעֵךְ זְרַעֲתָךְ
וּבְבִכֵי אֲתֶיךָ אֲזַעֵךְ תִּקְצוֹר.

2ארי חזק 38
נפול במלחמת יום הקבורים.

שיבה

לֹא עָמַאי מְלַחֲמָה
אֶל הַקָּרֵב הַלְכָנוּ
אֲהַבְנוּ תָמִיד אֶת הַבַּיִת,
הַשֶּׁמֶשׁ, שָׁדָה הַנִּפְתָּח בַּנְּשָׁמָה
וְשִׁבְנוּ עִתָּה אֵלֵיכֶם
פְּשׁוּטִים כְּתָמִיד
וְרוּחַ אֵין בָּנוּ.

הַתּוֹכְלוּ, רַעִים,
לְחַזֵּק אֶת אִמָּא
בְּמִקּוֹמָנוּ?

יוסף שריג

